

Η ΚΑΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΘΡΑΚΗ

Η Γερμανία νικά, η Βουλγαρία καταλαμβάνει

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1919 - 1939), η Βουλγαρία υπήρξε η κατεξοχήν αναθεωρητική δύναμη των συνθηκών που είχαν καθορίσει τα σύνορα στα Βαλκάνια και ο κατεξοχήν εκφραστής αλυτρωτικών βλέψεων προς την ελληνική και γιουγκοσλαβική Μακεδονία, την ελληνική (δυτική) και τουρκική (ανατολική) Θράκη, τη νότια Δοβρουτσά που τότε ανήκε στη Ρουμανία, καθώς και τις επαρχίες του Πίροτ και του Βράνιε στη Σερβία. Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος έδωσε την ευκαιρία στο τότε καθεστώς της Βουλγαρίας, στον βασιλιά Βόρι Γ΄ και τον πρωθυπουργό Μπογκντάν Φίλοφ, να πραγματοποιήσουν, στον μέγιστο δυνατό βαθμό και σε συνθήκες απόλυτης σχεδόν πολιτικής συναίνεσης στο εσωτερικό της χώρας, τη «Μεγάλη Βουλγαρία» της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878) και μάλιστα χωρίς να συμμετάσχουν ουσιαστικά σε στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Το ασυνήθιστο αυτό «επίτευγμα» δεν οφειλόταν τόσο στις ικανότητες της βουλγαρικής διπλωματίας όσο στην επιτακτική ανάγκη των Γερμανών να εξασφαλίσουν τα μετόπισθέν τους κατά την επιχείρηση *Μπαρμπαρόσα* –την επίθεση ενάντια στη Σοβιετική Ένωση– και να απαγκιστρώσουν δικές τους δυνάμεις από τα «δύσκολα» Βαλκάνια. Έτσι, όταν η βουλγαρική κυβέρνηση υπέγραψε το Τριμερές Σύμφωνο, την 1η Μαρτίου 1941 είχε φροντίσει προηγουμένως να εξασφαλίσει ότι η Γερμανία και η Ιταλία θα της παραχωρούσαν μαζί με την κατοχή του μεγαλύτερου τμήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας, και την πολυπόθητη «έξοδο στο Αιγαίο» που θα εκτεινόταν από την εκβολή του Στρυμόνα έως το δέλτα του Έβρου. Θα περιλάμβανε δηλαδή το μεγαλύτερο τμήμα της ελληνικής ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, τις εδαφικές δηλαδή ζώνες που είχαν επικυρωθεί στη Βουλγαρία από τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913) και παρέμειναν στην εξουσία της έως το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου στα 1919. Από

Ο πρωθυπουργός της Βουλγαρίας (1940-43), Μπογκντάν

την άλλη μεριά, δεν ικανοποιήθηκε το αίτημα της Βουλγαρίας να υπογραφεί μυστικό πρωτόκολλο που θα εξασφάλιζε νομικά τις βουλγαρικές εδαφικές διεκδικήσεις και η οριστική επίλυση του «εδαφικού της προβλήματος» μετατέθηκε για μετά τη λήξη του πολέμου. Στο μεταξύ με τη συμφωνία της Κραϊόβα του 1940 η Ρουμανία είχε ήδη παραχωρήσει στη Βουλγαρία τη Νότια Δοβρουτσά ως αντάλλαγμα της συναινέσεως της Βουλγαρίας στη διέλευση γερμανικών στρατευμάτων από τη Ρουμανία. Έτσι, ο Βόρις Γ' απέκτησε το προσωνύμιο «ενοποιητής», καθώς φάνηκε να πραγματοποιεί με την πολιτική του μεγάλο μέρος των επιδιώξεων της προπολεμικής *αλυτρωτικής* βουλγαρικής πολιτικής. Μοναδική εκκρεμότητα παρέμεινε ο αποκλεισμός της Βουλγαρίας από τον έλεγχο της Θεσσαλονίκης, αίτημα που η κυβέρνηση της Σόφιας επαναλάμβανε διακριτικά στους συμμάχους της του Άξονα κατά τη διάρκεια του πολέμου. Σε τελευταία ανάλυση η ίδια η έκβαση του πολέμου θα έκρινε τα πράγματα.

Στις 18 Απριλίου –12 ημέρες μετά τη γερμανική επίθεση στα Βαλκάνια– ο πρεσβευτής της Βουλγαρίας στο Βερολίνο τηλεγράφησε στην κυβέρνησή του πως ο γραμματέας της γερμανικής κυβέρνησης Βαϊτσσέκερ πληροφορούσε την κυβέρνησή του για την έγκριση από τον Χίτλερ της εισόδου των βουλγαρικών στρατευμάτων στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη εκτός από μια ζώνη ανατολικά της γραμμής Σβίλεγκραντ-Αλεξανδρούπολης την κατοχή της οποίας θα αναλάμβαναν τα γερμανικά στρατεύματα για να μην προκληθούν τουρκικές αντιδράσεις. Τυπικά, η γερμανοβουλγαρική συμφωνία –ή μάλλον η γερμανική «εντολή»– αφορούσε στην τήρηση της «τάξης και ησυχίας» στις κατειλημμένες από τη Βέρμαχτ περιοχές από τον βουλγαρικό στρατό.

Η είσοδος των βουλγαρικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος άρχισε στις 20 Απριλίου του 1941 και ακολούθησε η σταδιακή εγκατάσταση των διοικητικών αρχών στις «νεοαπελευθερωμένες», σύμφωνα με τη βουλγαρική ορολογία της εποχής, περιοχές. Η ελληνική κυβέρνηση διέκοψε τις διπλωματικές της σχέσεις με τη Βουλγαρία στις 23 Απριλίου ενώ η τελευταία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα την επόμενη, μετά δηλαδή την είσοδο των στρατευμάτων της στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Αυτό το παράδοξο αποτελούσε σκόπιμο «τέχνασμα» της βουλγαρικής πολιτικής για να χρησιμεύσει ως ένδειξη της δήθεν ειρηνικής εισόδου των βουλγαρικών δυνάμεων στο ελληνικό έδαφος με σκοπό η εισβολή και κατοχή να εμφανίζονται ως απλή «παρουσία» στην περιοχή και, γιατί όχι, ως «απελευθέρωση».

Χειραψία μεταξύ του βασιλιά της Βουλγαρίας Βόρι Γ' και του

Ο βασιλιάς της Βουλγαρίας Βόρις Γ' στην Καβάλα τον Μάιο

Διοικητικά οι ελληνικές επαρχίες υπήχθησαν σε ευρύτερες βουλγαρικές διοικητικές διαιρέσεις ενώ ολόκληρη η κατεχόμενη περιοχή υπήχθη στην 4η διοικητική περιφέρεια του βουλγαρικού κράτους (Στάρα Ζαγκόρα-Φιλιπούπολη-«Μπελομόριε»). Η ένωση με τη Βουλγαρία ανακηρύχτηκε και «επίσημα» στις 14 Μαΐου 1944 όταν για η διοικητική ενσωμάτωση είχε ολοκληρωθεί. Σε ό,τι αφορά στην τελευταία πρόκειται για μία από τις μεγαλύτερες σε έκταση αντικατάσταση τοπικών διοικητικών Αρχών σε ολόκληρη την κατεχόμενη Ευρώπη καθώς αυτή αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών και σε όλη την κλίμακα της ιεραρχίας, από τους διευθυντές μέχρι τους κλητήρες. Ο διορισμός Βουλγάρων υπαλλήλων στην περιοχή ασφαλώς εξυπηρετούσε και το σχέδιο εποίκισης της περιοχής. Παράλληλα δόθηκε έμφαση και στη δημιουργία κάθετων οδικών και σιδηροδρομικών αξόνων που να ενώνουν τη Βουλγαρία με τα κατεχόμενα εδάφη.

Ο χαρακτήρας της Κατοχής

Το βουλγαρικό κράτος εγκαταστάθηκε στις κατεχόμενες ελληνικές περιοχές που αποτέλεσαν ιδιαίτερη διοικητική περιφέρεια με το όνομα Μπελομόριε που σημαίνει Αγαίδα. Έδρα της περιφέρειας ορίστηκε η Ίσθνη. Όλες οι ελληνικές αστυνομικές, διοικητικές, οικονομικές, εκπαιδευτικές και θρησκευτικές Αρχές αντικαταστάθηκαν από τις αντίστοιχες βουλγαρικές Έχουμε δηλαδή «de facto» προσάρτηση, η οποία έγινε με την ελπίδα ότι μεταπολεμικά θα αναγνωριστεί «de jure». Άλλωστε για τους Βούλγαρους, η Μακεδονία και η Θράκη, ήταν βουλγαρικό εθνικό έδαφος που –στην περίπτωση των υπαγομένων στο ελληνικό κράτος περιοχών τους– είχε υποστεί «βίαιο εξελληνισμό» στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Η βουλγαρική κατοχή του 1941 είχε επομένως να αντιμετωπίσει τη συντριπτική υπέρ του ελληνικού στοιχείου πληθυσμιακή αναλογία από τη μια και την ασήμαντη παρουσία του βουλγαρικού στοιχείου από την άλλη. Έτσι, το σύνολο σχεδόν των μέτρων που έλαβε η βουλγαρική κατοχική διοίκηση στόχευε στην ανατροπή αυτού του αρνητικού συσχετισμού. Από την άλλη μεριά όχι μόνο το καθεστώς, αλλά ακόμη και η εξωτερική όψη της περιοχής έπρεπε να υπενθυμίζει σε οποιονδήποτε ότι βρισκόταν πλέον σε βουλγαρικό έδαφος.

Ο Βούλγαρος βασιλιάς Βόρις Γ' με Γερμανό αξιωματικό στην

Έδρα της διοικητικής περιφέρειας του βουλγαρικού κράτους

Τη στρατιωτική και διοικητική ενσωμάτωση συμπλήρωναν οι ιδεολογικοί μηχανισμοί που αφορούσαν τόσο στη συνήθη προπαγάνδα, όσο και στους εκπαιδευτικούς και εκκλησιαστικούς θεσμούς. Στο επίπεδο της προπαγάνδας επιβλήθηκε αυστηρός έλεγχος του Τύπου, απαγορεύτηκε η κυκλοφορία οποιουδήποτε εντύπου στα ελληνικά και κυκλοφόρησαν σε όλες τις πόλεις βουλγαρικές εφημερίδες, που εννοείται πως εξέφραζαν την επίσημη κυβερνητική γραμμή. Στις κατεχόμενες περιοχές ωστόσο δραστηριοποιήθηκαν και διάφορες παραστρατιωτικές οργανώσεις, όπως οι σύνδεσμοι αξιωματικών και άλλοι πατριωτικοί σύλλογοι που εμφανίζονταν πολλές φορές υπό το προσωπείο αθλητικών ή πολιτιστικών συλλόγων και που εκτός από τις διάφορες φιλοβουλγαρικές εκδηλώσεις που οργάνωναν, συχνά συμπλήρωναν επικουρικά και το έργο της βουλγαρικής χωροφυλακής. Υπήρχαν και σύλλογοι που δραστηριοποιούνταν στον χώρο των Πομάκων της ορεινής Ροδόπης που για τους Βούλγαρους δεν ήταν παρά Βούλγαροι μουσουλμάνοι και γι' αυτό τους κατέγραφαν ως «βουλγαρομαμεθανούς». Πιο επικίνδυνες όλων των παραπάνω ήταν οι οργανώσεις των παλιών κομιτατζήδων που επανήλθαν δριμύτεροι και που αποτέλεσαν τους σκληρότερους διώκτες του ελληνικού στοιχείου δρώντας συχνά ανεξέλεγκτα με την ανοχή των επίσημων κατοχικών Αρχών.

Στόχος των βουλγαρικών Αρχών αποτέλεσαν και οι ιερείς με την ιδέα ότι μπορούσαν να αποτελέσουν στοιχείο πνευματικής και εθνικής καθοδήγησης για τον ελληνικό πληθυσμό. Οι περισσότεροι διώχτηκαν ενώ στους ελάχιστους που παρέμειναν απαγορεύτηκε να λειτουργούν στην ελληνική γλώσσα. Οι ενορίες και οι μητροπόλεις υπήχθησαν σε αντίστοιχες βουλγαρικές εκκλησιαστικές διοικήσεις ενώ τοποθετήθηκαν και Βούλγαροι ιερείς. Παράλληλα σημειώθηκαν βιαιότητες σε βάρος ιερών, καταστροφές και λεηλασίες σε εκκλησίες και μοναστήρια με σημαντικότερες ίσως αυτές στη μονή της Παναγίας της Εικοσιφοίνισσας του Παγγαίου. Το μοναστήρι που υπήρξε σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής ένας φιλόξενος χώρος για τους αντάρτες πυρπολήθηκε από τον βουλγαρικό στρατό στις 12 Ιουνίου 1944. Οπωσδήποτε η καταστροφή του δεν οφείλεται αποκλειστικά σε λόγους που αφορούσαν στην καταστολή του αντιστασιακού κινήματος αλλά και το ότι επρόκειτο για ένα μνημείο εθνικό και θρησκευτικό που η ύπαρξή του θύμιζε την ελληνική παρουσία στην περιοχή. Το μοναστήρι κάνκε ολόκληρο εκτός από τον ναό κάτι που αποδόθηκε σε θεϊκή παρέμβαση. Από την καταστροφή γλίτωσε

και η εικόνα της Παναγίας που η ανθρωπίνη πρόνοια είχε φροντίσει ώστε να μεταφερθεί στη Νικήσιανη μετά τα γεγονότα της Δράμας. Οι μοναχοί και η εικόνα επέστρεψαν στην Εικοσιφοίνισσα μετά την αναστήλωση του μοναστηριού, οι εργασίες της οποίας ξεκίνησαν το 1967.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αντικαταστάθηκε από το αντίστοιχο βουλγαρικό τόσο στο διοικητικό όσο και στο ουσιαστικό πεδίο. Στους μουσουλμάνους και τους Αρμένιους επετράπη να διατηρούν τα δικά τους σχολεία και μόνο τα παιδιά των Πομάκων υποχρεώθηκαν να παρακολουθήσουν το βουλγαρικό σχολείο. Σύμφωνα με τις βουλγαρικές Αρχές αρκούσε η κατάλληλη εκπαίδευση –έστω και δια της βίας– για να «επανενταχθούν» οι Πομάκοι στο βουλγαρικό έθνος. Αρχικά εκτοπίστηκαν όσοι δάσκαλοι είχαν απομείνει και στη θέση τους τοποθετήθηκαν Βούλγαροι εκπαιδευτικοί. Στη συνέχεια επιχειρήθηκε η προσέλευση των ελληνοπαίδων στα βουλγαρικά σχολεία η φοίτηση στα οποία παρουσιάστηκε αρχικά ως υποχρεωτική και με επιπλέον δέλεαρ τα μαθητικά συσσίτια μόνο όμως για όσους αποδέχονταν και τη βουλγαρική ταυτότητα. Το αποτέλεσμα ήταν να παραμείνουν εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος τα περισσότερα παιδιά όσων δεν αποδέχονταν το νέο καθεστώς. Έτσι ενώ προπολεμικά είχαμε στην περιοχή 1074 σχολεία και 137.614 μαθητές, ο αριθμός τους κατά την Κατοχή ήταν αντίστοιχα 173 και 11.021. Η πλήρης αποτυχία της αφομοιωτικής πολιτικής των Βουλγάρων στον τομέα της εκπαίδευσης φαίνεται και από το γεγονός ότι η εγγραφή Ελληνοπαίδων στα βουλγαρικά σχολεία εγκαταλείφθηκε σταδιακά και στο τέλος απαγορεύτηκε κιόλας για να περιοριστεί στα παιδιά Βουλγάρων και «βουλγαροφρόνων».

Η σημαντικότερη όμως αφομοιωτική πολιτική στο τομέα του πολιτισμού ήταν η γλωσσική καθώς η μεν γραπτή χρήση της ελληνικής γλώσσας απαγορεύτηκε εντελώς, η δε προφορική περιορίστηκε στην ιδιωτική σφαίρα. Εκτός από την αποκλειστική χρήση της βουλγαρικής στον δημόσιο βίο, αντικαταστάθηκαν όλες οι ελληνικές αναγραφές, πινακίδες κλπ. στις πόλεις, τα χωριά και τους δρόμους, και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και οι αναγραφές των ονομάτων των νεκρών στους τάφους, με αντίστοιχες στα βουλγαρικά. Βουλγαρικές επιγραφές σε τοίχους παλιών κτιρίων και εικόνες σε εκκλησίες σώζονται ακόμη και σήμερα ενώ στο Μουσείο Καβάλας διατηρείται η μετάφραση του καταλόγου των εκθεμάτων στα βουλγαρικά.

Για τους κατοίκους της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης οι οικονομικές συνέπειες

Αποψη της μονής της Παναγίας της Εικοσιφοίνισσας στις βόρειες

Κατά την περίοδο της βουλγαρικής κατοχής στην Ανατολική

της Κατοχής υπήρξαν δυσμενέστερες. Οι Γερμανοί που κατέλαβαν την περιοχή φρόντισαν να επιτάξουν μεγάλο μέρος της παραγωγής. Οι Βούλγαροι που τους διαδέχθηκαν εφάρμοσαν μέτρα αποικιακού χαρακτήρα, δηλαδή εκμετάλλευσης της οικονομίας με ληστρικούς όρους χωρίς ανταποδοτικά οφέλη. Πρώτα - πρώτα υποχρέωσαν τους κατοίκους να ανταλλάξουν τις δραχμές με λέβα δίνοντάς τους όμως μόνο το 60% της αξίας σε μετρητά και το υπόλοιπο σε Βουλγαρικά κρατικά ομόλογα ενώ παρακρατήθηκε μεγάλο μέρος των καταθέσεων στις ελληνικές τράπεζες της περιοχής. Αντίστοιχα τα χρέη προς τις τελευταίες ανέλαβαν να εισπράξουν οι βουλγαρικές τράπεζες. Με τους διάφορους νόμους που αφορούσαν στην εμπορική και επιχειρηματική δραστηριότητα επετεύχθη η πλήρης σχεδόν εξόντωση του ελληνικού επιχειρηματικού κόσμου της περιοχής και η μεταβίβαση των δραστηριοτήτων τους σε Βούλγαρους επιτηδείς που εκμεταλλεύτηκαν το ευνοϊκό προς αυτούς καθεστώς. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τη φορολογική πολιτική, τον επαχθή χαρακτήρα της οποίας συμπλήρωνε η πανταχού παρούσα αυθαιρεσία και μεροληψία των Αρχών. Ακόμη και για την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος απαιτούνταν ειδική άδεια περιορισμένης διάρκειας, για την απόκτηση της οποίας απαιτείτο ο χρηματισμός των αρμόδιων Αρχών. Η δε συχνή στέρση αυτής

Οι Βούλγαροι υποχρέωσαν τους κατοίκους των ελληνικών περιο-

Οι συνέπειες στην οικονομία

Η απώλεια των Βουλγαροκρατούμενων περιοχών είχε σοβαρές συνέπειες για την ελληνική οικονομία καθώς το εθνικό εισόδημα που προερχόταν απ' αυτές αντιστοιχούσε στο 20% του εθνικού εισοδήματος. Υπενθυμίζουμε ότι στην περιοχή ζούσε μόλις το 11% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας. Κι όμως παρείχε το 40% του σιταριού, το 60% της σίκαλης, το 50% των οσπρίων, το 20% των αυγών και το 80% του βουτύρου που παράγονταν στη χώρα. Η δε αξία της παραγωγής καπνού έφτανε το 66,7% της συνολικής παραγωγής της χώρας. Με την ενσωμάτωση της περιοχής στο Βουλγαρικό κράτος η Βουλγαρία κατέστη ο μοναδικός σχεδόν εξαγωγέας καπνού ποιότητας στην Ευρώπη. Κι ενώ η Ελλάδα στερήθηκε μία από τις παραγωγικότερες και οικονομικά αποδοτικότερες περιφέρειές της, η Βουλγαρία ωφελήθηκε πολλαπλά από την οικονομική εκμετάλλευση των κατεχόμενων περιοχών.

της άδειας, ειδικά για τους τεχνίτες, ισοδυναμούσε με καταδίκη στην ανεργία με μόνη εναλλακτική λύση την προσφυγοποίηση. Τέλος, στην οικονομική εξαθλίωση των κατοίκων συνετέλεσαν και οι διαρπαγές, λεπλασίες, κλοπές, επιτάξεις καθώς και οι πολύ συχνές επιστρατεύσεις για καταναγκαστική εργασία, οι διάφορες αγγαρείες. Πάνω απ' όλα όμως έπληξε τους Έλληνες μικροϊδιοκτήτες γης η κατακράτηση του μεγαλύτερου τμήματος της παραγωγής. Τι ληστρική συμπεριφορά και τις συχνές περιπτώσεις διαφθοράς των υπαλλήλων κατήγγελλαν ακόμη και οι ίδιες οι Βουλγαρικές εφημερίδες της εποχής. Η αποδοχή ωστόσο από την πλευρά ενός υπαλλήλου της τοποθέτησής του στις κατεχόμενες περιοχές είχε μάλλον ως βασικότερο κίνητρο τον προσωπικό πλουτισμό, παρά την υπέρταση της Βουλγαρικής εθνικής ιδέας. Στην οικονομική υποβάθμιση της υπαίθρου συνετέλεσαν και τα μέτρα αντιποίνων για την ανταρτική δράση: οι μαζικές εκτελέσεις, η φυγή του αντρικού πληθυσμού, οι εκποτισμοί κατοίκων και οι πυρπολήσεις χωριών και οικισμών οδήγησαν ακόμη και στην οριστική εγκατάλειψη ορισμένων από αυτούς. Αναφέρεται χαρακτηριστικά πως όταν οι κάτοικοι του χωριού Κρωμνικού Ξάνθης επέστρεψαν μετά την απελευθέρωση στα σπίτια τους, βρήκαν, όπως αφηγούνται οι ίδιοι, «μόνο τοίχους και σκεπές». Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Ανοικοδομήσεως στον νομό Δράμας καταστράφηκε το 36,5% του συνόλου του κτιρίων. Το τέλος της Κατοχής βρήκε την οικονομία της περιοχής κατεστραμμένη και μόνο χάρη στην παρέμβαση των ανταρτών, κυρίως του *Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ)*, απετράπη η περαιτέρω καταλήστευση και λεπλασία του πλούτου της από τους αποχωρούντες, ως σύμμαχοι πλέον, Βούλγαρους στρατιώτες και υπαλλήλους. Βασικός στόχος των καταπιεστικών μέτρων που εφάρμοσαν οι Βουλγαρικές Αρχές ήταν φυσικά οι Έλληνες και ιδιαίτερα οι προσφυγικής καταγωγής. Είχε μάλιστα εκπονηθεί σχέδιο εκδίωξης όλων των τελευταίων από τις κατεχόμενες περιοχές –καθώς θεωρούνταν «παράνομοι έποικοι» σε εδάφη που δικαιωματικά ανήκαν στη Βουλγαρία– και το μόνο κώλυμα για την εφαρμογή του φαίνεται πως ήταν οι γερμανικές αντιδράσεις. Οι συλλήψεις και οι κακοποιήσεις πολιτών συχνά και χωρίς καμία αφορμή ήταν καθημερινό φαινόμενο. Το ίδιο και η επιβολή προστίμων που αφορούσε σε έναν μεγάλο αριθμό από τις πιο σύνθετες έως τις πιο απλές καθημερινές δραστηριότητες. Οι περιορισμοί στην κυκλοφορία ίσχυαν από τον πρώτο διάστημα της Κατοχής, επεκτάθηκαν ωστόσο κι έγινε αυστηρότερη η εφαρμογή τους μετά τα γεγονότα της Δράμας, στα

Στο πλαίσιο των αντιποίνων των Βουλγάρων για την δράση των

τέλη Σεπτεμβρίου 1941. Γενικά η αστυνόμευση της περιοχής ήταν αυστηρότερη από οποιοδήποτε άλλο κατεχόμενο μέρος της χώρας και οι διαβάσεις από και προς την υπόλοιπη γερμανοκρατούμενη Ελλάδα φυλάσσονταν από φρουρές που είχαν διαταγή να εκτελούν απροειδοποίητα όποιον δοκίμαζε να τις διαβεί χωρίς να περάσει από τους σταθμούς ελέγχου.

Η συμπεριφορά απέναντι στις μειονότητες

Σε ό,τι αφορά στις μειονότητες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, η αντιμετώπισή τους ήταν ανάλογη της αποδοχής ή όχι από μέρους τους της νέας τάξης πραγμάτων. Το μουσουλμανικό στοιχείο, για παράδειγμα, αντιμετωπίστηκε στην αρχή με την ίδια βαναυσότητα που αντιμετωπίστηκαν και οι Έλληνες. Έτσι, παρατηρήθηκε μεγάλο ρεύμα μουσουλμάνων προς την Τουρκία. Όσοι παρέμειναν υπέμειναν παθητικά την κατάσταση και αρκετοί μάλιστα αποδέχθηκαν τη βουλγαρική υπηκοότητα. Αυτό δεν ισχύει για τους Πομάκους οι οποίοι εκόντες άκοντες καταγράφηκαν ως «Βούλγαροι», αρκετοί όμως απ' αυτούς όπως θα δούμε παρακάτω δραστηριοποιήθηκαν στην Αντίσταση. Στις γυναίκες απαγορεύτηκε το μαντίλι και στους άντρες το φέσι ενώ επιβλήθηκαν χριστιανικά στοιχεία στις θρησκευτικές τελετές τους. Υποχρέωθηκαν μάλιστα να αλλάξουν τα επίθετά τους και να προσθέσουν σ' αυτά τις χαρακτηριστικές βουλγαρικές καταλήξεις. Αναφέρεται ότι ορισμένοι μουσουλμάνοι εκμεταλλευόμενοι τις απελάσεις Ελλήνων και τους οικονομικούς περιορισμούς σε βάρος τους, κατέλαβαν τις περιουσίες τους. Στο άθλημα αυτό, ωστόσο, πρωταθλητές αναδείχθηκαν οι Αρμένιοι η πλειοψηφία των οποίων ακολουθώντας τη γραμμή του εθνικιστικού αρμενικού κόμματος Τασνάκ –που είχε ταχθεί με το μέρος του Άξονα– αποτέλεσε το κυριότερο μη βουλγαρικό στήριγμα των κατοχικών Αρχών στην περιοχή. Στον αντίποδα βρέθηκε η εβραϊκή κοινότητα της περιοχής η οποία ακολούθησε την τραγική μοίρα των Εβραίων της Ελλάδας στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και κυριολεκτικά εκμηδενίστηκε καθώς εξοντώθηκε σε ποσοστό που πλησιάζει το απόλυτο 100%. Η παράδοση των 4.000 περίπου Εβραίων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης από τις βουλγαρικές Αρχές στους Γερμανούς πρόκειται για ένα από τα λιγότερο γνωστά αλλά σοβαρότερα εγκλήματα του βουλγαρικού κράτους στη διάρκεια της Κατοχής.

Την περαιτέρω καταλίθηση των βουλγαροκρατούμενων

Στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας η

Το καθεστώς ενσωμάτωσης της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης στο βουλγαρικό κράτος, όπως ήταν φυσικό, προκάλεσε μεγάλη ανασφάλεια στον ελληνικό πληθυσμό με αποτέλεσμα την είσοδο του βουλγαρικού στρατού να ακολουθήσει η έξοδος χιλιάδων Ελλήνων. Όπως συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις, μεγαλύτερη σπουδή να εγκαταλείψουν την περιοχή επέδειξαν οι έτσι κι αλλιώς προερχόμενοι από την «Παλαιά Ελλάδα» διοικητικοί και άλλοι δημόσιοι υπάλληλοι και γενικότερα τα οικονομικά εύρωστα στρώματα. Εξαιτίας δε της πολιτικής των Βουλγαρικών Αρχών, πολύ σύντομα μεγάλος αριθμός διανοουμένων, στρατιωτικών, επιχειρηματιών, επαγγελματιών και εμπόρων αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την περιοχή. Οι Βουλγαρικές Αρχές «διευκόλυναν» την αθρόα έξοδο των Ελλήνων καθώς αυτό ευνοούσε το σχέδιο ανατροπής των αρνητικών γι' αυτές πληθυσμιακών δεδομένων. Όταν όμως τον Σεπτέμβριο του 1941 οι γερμανοκρατούμενες περιοχές δυτικά του Στρυμόνα γέμισαν από πρόσφυγες, οι γερμανικές Αρχές ανάγκασαν τους Βούλγαρους να θέσουν φραγμό στο ρεύμα των προσφύγων. Το κύμα των προσφύγων διογκώθηκε εκ νέου μετά τα γεγονότα της Δράμας για να καταλαγιάσει όμως λίγο αργότερα κυρίως γιατί οι Γερμανοί δεν ήταν διατεθειμένοι να αντι-

Η φυγή των Ελλήνων από τις βουλγαροκρατούμενες περι-

Ο εποικισμός

Η πολιτική εποικισμού είχε να επιδείξει πενιχρά αποτελέσματα, καθώς σύμφωνα με τις Βουλγαρικές πηγές, στη διάρκεια της Κατοχής, 50.000 Βούλγαροι αγρότες (12.942 οικογένειες) και άλλοι 50.000 διοικητικοί και άλλοι υπάλληλοι ή ελεύθεροι επαγγελματίες εγκαταστάθηκαν στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές. Την ίδια στιγμή περίπου 90.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τις περιοχές αυτές. Εάν λάβουμε υπόψη μας ότι ο συνολικός αριθμός της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, σύμφωνα με την πρώτη βουλγαρική απογραφή του 1941 ήταν 598.303 κάτοικοι αντιλαμβανόμαστε ότι ο βουλγαρικός πληθυσμός στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη στη διάρκεια της Κατοχής υπήρξε μια μειοψηφία που δεν ξεπέρασε σε καμία χρονική στιγμή το 1/5 του συνολικού πληθυσμού. Να σημειωθεί δε ότι από τις Αρχές του 1944 το κύμα εποικισμού μειώθηκε και μάλιστα σημειώθηκε και μια αντίστροφη κίνηση βουλγαρικών οικογενειών εποίκων επιστροφής τους στη Βουλγαρία.

Στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, όπου

μετωπίσουν την περαιτέρω όξυνση των κοινωνικών προβλημάτων που θα προκαλούσε ο μεγάλος αριθμός των προσφύγων.

Γεγονός είναι ότι στην περιοχή απέμειναν κυρίως τα φτωχότερα λαϊκά στρώματα των πόλεων και οι εκατοντάδες χιλιάδες αγρότες, καπνοπαραγωγοί στην πλειοψηφία τους, και βέβαια οι επίσης χιλιάδες καπνεργάτες, οι οποίοι είχαν αναπτύξει στη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας ισχυρό ριζοσπαστικό συνδικαλιστικό κίνημα με αποτέλεσμα η αριστερά να έχει σημαντική επιρροή στην περιοχή. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, σ' αυτές τις κοινωνικές συνθήκες το έδαφος για το ΚΚΕ ήταν προνομαϊκό. Τη δεδομένη στιγμή ο μοναδικός φορέας ελληνικής εξουσίας στην περιοχή που μπορούσε να παίξει ηγετικό ρόλο ήταν οι κομμουνιστικές οργανώσεις, που είχαν καταφέρει να διατηρήσουν τη συνοχή και τη δύναμή τους ακόμη και στις πλέον δύσκολες μέρες της μεταξικής δικτατορίας.

Η αντιστασιακή δραστηριότητα στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη το πρώτο διάστημα της Κατοχής

Η ένοπλη αντίσταση στη Μακεδονία ξεκίνησε από τους πρώτους κιάλας μήνες της Κατοχής με ευθύνη και καθοδήγηση του Ανεξάρτητου Γραφείου του ΚΚΕ για τη Μακεδονία και τη Θράκη (στο εξής Μακεδονικό Γραφείο, ΜΓ). Το ΜΓ είχε υποστεί ποικίλες διώξεις στη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, όπως άλλωστε και ολόκληρος ο μηχανισμός του ΚΚΕ, αλλά κατάφερε να διατηρήσει την επαφή του με τις περισσότερες τοπικές οργανώσεις. Στη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου «έδινε γραμμή» αντίστασης στην ιταλική και αργότερα στη γερμανική επίθεση αλλά ταυτόχρονα συνέχιζε την αντιδικτατορική του δράση. Για τον σκοπό αυτό, ορισμένα στελέχη έμειναν στα μετόπισθεν στην παρανομία με κομματική εντολή για να κρατηθούν οι οργανώσεις αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο να συλληφθούν ως λιποτάκτες. Έτσι, το ΜΓ βρισκόταν σε ετοιμότητα να περάσει σε ένοπλη δράση πριν ακόμη καταρρεύσει το μέτωπο.

Στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη λειτουργούσαν κανονικά οι κομμουνιστικές οργανώσεις. Η δύναμή τους προερχόταν κυρίως από την ανάπτυξη του καπνεργατικού κινήματος στις περιοχές αυτές. Με την κατάρρευση του μετώπου, το ΜΓ χωρίστηκε σε δύο τμήματα. Το ένα τμήμα με γραμματέα τον Απόστολο Τζανή ήταν στη Θεσσαλονίκη και το άλλο με γραμματέα τον Παρασκευά Δράκο παρέμεινε στην Ηλιοκώμη Σερρών στο

Παγγαίο. Σύνδεσμος ανάμεσα στα δύο τμήματα του ΜΓ ήταν ο Βασίλης Τσουκαλίδης. Την ίδια περίοδο η ισχυρή κομμουνιστική οργάνωση της Δράμας έδινε γραμμή στα μέλη της να επιστρέψουν από το μέτωπο με τον οπλισμό τους.

Το τμήμα του ΜΓ που παρέμεινε στην περιοχή ανατολικά του Στρυμόνα, συγκάλεσε στα τέλη Μαΐου σύσκεψη στελεχών στην οποία αποφασίστηκε η ίδρυση της «Φιλικής Εταιρείας» μιας «πολιτικοστρατιωτικής οργάνωσης, πλατιάς αποδοχής» όπως χαρακτηρίστηκε. Με ευθύνη του ΜΓ της περιοχής, στα μέσα Ιουλίου ή στις αρχές Αυγούστου, σχηματίστηκε η ομάδα του βορειοδυτικού Τσαλ-Νταγ (Όρη Λεκάνης) αρχικά δύναμης 70-75 ανδρών. Αρχηγός της ομάδας ήταν ο Μιχάλης Γεωργιάδης (Σπάρτακος) από το Νικηφόρο και υπαρχηγός ο Πέτρος Παστουρματζής (Κίτσιος) από τη Δράμα. Για την ομάδα αυτή που έμελλε να συμμετάσχει στα γεγονότα της Δράμας τον Σεπτέμβριο του 1941 θα μιλήσουμε εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα.

Ωστόσο, φαίνεται ότι υπήρξε και μία αυθόρμητη κίνηση για ένοπλη έξοδο στο Βουνό. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Κώστα Τσέτσικα (Μπαλαμούρη) από το Ροδολίβος, που βγήκε στο βουνό στις 21.5.1941. Ήταν κρατούμενος στο κρατητήριο Κορμίστας, δραπετεύσε και ανέβηκε στο Παγγαίο. Στο Παγγαίο ανέβηκε, επίσης, στα μέσα Μαΐου μία ομάδα επτά ενόπλων κομμουνιστών από το Ποδοχώρι Καβάλας με αρχηγό τον Κώστα Παπακωνσταντίνου χωρίς όμως να έχει σύνδεση με κάποια καθοδήγηση. Ολόκληρο το καλοκαίρι έμειναν στο βουνό και τους τροφοδοτούσε ο συγχωριανός τους Βοσκόκ και μετέπειτα αντάρτης του ΕΛΑΣ και του *Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδος* (ΔΣΕ), Βαγγέλης Παπούλιας. Άλλη ένοπλη ομάδα που δημιουργήθηκε από αριστερούς νέους στην Ανατολική Μακεδονία το καλοκαίρι του 1941 ήταν η ομάδα του Νέου Σκοπού Σερρών.

Η επίθεση των Γερμανών στη Σοβιετική Ένωση στις 22 Ιουνίου 1941, λειτούργησε καταλυτικά στην απόφαση του ΜΓ να περάσει στην ένοπλη δράση. Η Κομμουνιστική Διεθνής, της οποίας γραμματέας ήταν ο Βούλγαρος Γκεόργκι Δημητρώφ, ανέλαβε να κινητοποιήσει τα κομμουνιστικά κόμματα-μέλη της για την υπεράσπιση της «σοβιετικής πατρίδας». Αμέσως, ο ραδιοφωνικός σταθμός της Μόσχας άρχισε να μεταδίδει εκκλήσεις προς τους λαούς των εμπόλεμων, των υπό κατοχή και των ουδετέρων κρατών να υπερασπίσουν με κάθε τρόπο την ΕΣΣΔ. Τα κομμουνιστικά κόμματα στις κατεχόμενες από τον Άξονα χώρες καλούνταν ν' αρχίσουν ένοπλη πάλη.

Η αντιστασιακή δράση στη Μακεδονία και τη Θράκη ήταν ουσιαστικά συνεχής από τις πρώτες μέρες της Κατοχής εντάθηκε ωστόσο, όπως ήταν άλλωστε φυσικό, μετά τη γερμανική επίθεση στην ΕΣΣΔ που μόλις έγινε γνωστή προκάλεσε μεγάλη αίσθηση. Τα περιστατικά είναι πολλά αν και δεν είναι πολύ γνωστά. Εμείς θα περιοριστούμε σε όσα καταγράφηκαν στη βουλγαροκρατούμενη ανατολική πλευρά του Στρυμόνα. Τη νύχτα της 25ης Ιουνίου ομάδα τριών κομμουνιστών από το χωριό Μητρούσι Σερρών, οπλισμένη με αυτόματα και χειροβομβίδες, χτύπησε το Βουλγαρικό φυλάκιο του Στρυμόνα μεταξύ Μονοκκλησιάς και Κουμαριάς. Στα τέλη Ιουνίου, η βουλγαρική Κρατική Ασφάλεια της περιφέρειας Ξάνθης, συνέλαβε τέσσερα μέλη του ΚΚΕ που είχαν στην κατοχή τους προκήρυξη του ΜΓ η οποία καλούσε τον λαό να αρχίσει ένοπλο αγώνα για την υπεράσπιση της ΕΣΣΔ. Το ίδιο χρονικό διάστημα άγνωστοί έκοψαν τηλεφωνικά σύρματα κοντά στις Σέρρες. Συνελήφθησαν 12 επιφανείς κάτοικοι της πόλης, οι οποίοι αφού κακοποιήθηκαν, αφέθηκαν ελεύθεροι μετά από παρέμβαση των γερμανικών Αρχών. Τον Ιούλιο ομάδα κομμουνιστών στην Ξάνθη έκαψε τα σιτηρά που προορίζονταν για τους κατακτητές. Όλα αυτά τα γεγονότα μαζί με τις πολλές ενέργειες δολιοφθοράς που έγιναν στην υπόλοιπη Μακεδονία αλλά και στην πόλη και την περιοχή της Θεσσαλονίκης το διάστημα Ιουνίου-Σεπτεμβρίου 1941, καταδεικνύουν την έντονη αντιστασιακή δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι κομμουνιστές στη βόρεια Ελλάδα και η οποία κλιμακούμενη έφτασε στην ωρίμανσή της με τις ανταρτικές επιθέσεις στις αρχές Σεπτεμβρίου στις γερμανοκρατούμενες περιοχές της Νιγρίτας και του Κιλκίς, για να κορυφωθεί στα γεγονότα της Δράμας στα τέλη του ίδιου μήνα.

Τα γεγονότα της Δράμας

Στην Ανατολική Μακεδονία η προετοιμασία για την ανάληψη ένοπλης δράσης είχε προχωρήσει περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο μέρος στην Ελλάδα. Η προετοιμασία αυτή οδήγησε στα γεγονότα της Δράμας, δηλαδή στην εκδήλωση συντονισμένων ενόπλων επιθέσεων στην πόλη και τα χωριά της περιοχής. Η εξέγερση αυτή αποτέλεσε τμήμα της γενικότερης αναταραχής που ξέσπασε σε πολλές μόλις κατακτημένες από τον Άξονα περιοχές των Βαλκανίων, με επίκεντρο τη Σερβία.

Το ΚΚΕ είχε οργανώσει, όπως είδαμε, ανταρτική ομάδα στο Τσάλ-Νταγ με επικεφαλής τον Μιχάλη Γεωργιάδη (Σπάρτακο) και τον Πέτρο Παστουρματζή (Κίτσο). Τη γενική

Ο Βούλγαρος Γκέοργκι Δημητρώφ, γενικός γραμματέας της

Η αγορά του Κιλκίς.

αρχηγία είχε ο ά γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής (στο εξής ΠΕ) Δράμας του ΚΚΕ, Παντελής Χαμαλίδης (Αλέκος). Έτσι, η ομάδα του Τσάλ-νταγ βρισκόταν υπό την άμεση εποπτεία της ΠΕ Δράμας αφού και οι τρεις ήταν μέλη της. Τις παραμονές της εκδήλωσης των επιθέσεων της 28ης Σεπτεμβρίου 1941, οι αντάρτες έφτασαν τους 200 άντρες. Άλλες ανταρτικές ομάδες ήταν οργανωμένες στα χωριά και την πόλη της Δράμας. Σε ορισμένα χωριά που δεν υπήρχε ισχυρή κομμουνιστική οργάνωση, φαίνεται πως τα υπεύθυνα κομμουνιστικά στελέχη απευθύνθηκαν σε Πόντιους οπλαρχηγούς. Ορισμένοι από αυτούς, συμφώνησαν να συνεργαστούν με τους κομμουνιστές, κι έτσι όλα σχεδόν τα χωριά του κάμπου διέθεταν ενόπλους πυρνίνες. Η προετοιμασία του ανταρτικού αγώνα ολοκληρώθηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου. Είχε ήδη υπάρξει μέριμνα για συγκέντρωση τροφίμων και φαρμάκων και γενικότερα για τη δημιουργία της κατάλληλης υποδομής. Για τη συγκέντρωση χρημάτων γίνονταν έρανοι. Σύμφωνα με την εφημερίδα που εξέδιδε το ΜΓ στην Ανατολική Μακεδονία, *Λευτεριά*, στις αρχές Σεπτεμβρίου από τις πόλεις Ίάνθη, Δράμα, Σέρρες και Καβάλα υπήρχε πλάνο να συγκεντρωθούν 105.000 δραχμές και τελικά συγκεντρώθηκαν από εισφορές και εράνους, 150.000.

Το σύνθημα για την έναρξη των επιθέσεων ήταν η ανατίναξη του εργοστασίου ηλεκτροπαραγωγής του Χατζόπουλου στη Δράμα στη νοτιοδυτική άκρη της πόλης. Την επιχείρηση είχε αναλάβει ομάδα με επικεφαλής τον Σαμψών Κανετιδη που εργαζόταν εκεί. Η ανατίναξη πραγματοποιήθηκε γύρω στα μεσάνυχτα της 28ης προς την 29η Σεπτεμβρίου. Ήδη όμως αντάρτες που είχαν κατέβει από το Τσάλ-νταγ χωρισμένοι σε ομάδες των 25-30 αντρών είχαν διενεργήσει επιθέσεις πρώτα στο Δοξάτο και στη συνέχεια σε άλλα χωριά της περιοχής. Οι ομάδες αυτές συνεργάστηκαν με άλλες που είχαν οργανωθεί μέσα στα χωριά. Ανταρτικές επιθέσεις σημειώθηκαν εκτός από το Δοξάτο, και στα χωριά: Άγιος Αθανάσιος, Κύργια, Περιστεριά, Πλατανιά, Χωριστή, Αδριανή, Νικηφόρος, Καλλίφυτος, Προσοτσάνη, Πετρούσα, Κοκκινόγεια, Γραμμένη, Μικρόπολη, Νικοτσάρας, Καλός Αγρός, Κουδούνια, Σιταγροί, Αργυρούπολη, Μεγαλόκαμπος, Φωτολίβος, Συμβολή, Μαυρολεύκη, Καλαμώνας που ανήκουν στον Νομό Δράμας, επίσης σε χωριά της επαρχίας Φυλλίδος Σερρών καθώς και της περιοχής του Παγγαίου που ανήκει στον Νομό Καβάλας. Ειδικά στην περιοχή του Παγγαίου οι Βουλγαρικές Αρχές εγκατέλειψαν τα χωριά και κατέφυγαν στις πόλεις. Στην ίδια την πόλη της Δρά-

Φωτογραφία της κεντρικής πλατείας στη Δράμα τη δεκαετία

μας σημειώθηκαν μικρής κλίμακας επεισόδια καθώς τόσο οι ανταρτικές ομάδες που εισχώρησαν στην πόλη όσο και αυτές που είχαν οργανωθεί μέσα σ' αυτήν απέτυχαν να πραγματοποιήσουν τις δολιοφθορές που είχαν προγραμματίσει. Έτσι εκτός από την ρίψη φυλλαδίων και την ανατίναξη του εργοστασίου ηλεκτροφωτισμού δεν φαίνεται να συνέβη τίποτα άλλο στην πόλη της Δράμας που να αποδίδεται στη δράση των ανταρτών.

Στόχοι των επιθέσεων ήταν οι εκπρόσωποι της Βουλγαρικής Εξουσίας, οι οποίοι αναζητήθηκαν και στις περισσότερες περιπτώσεις φονεύτηκαν ή απήχθησαν. Είναι χαρακτη-

Η επίθεση των ανταρτών στο Δοξάτο

Η πρώτη επίθεση των ανταρτών εκδηλώθηκε στο Δοξάτο γύρω στις 9 το βράδυ της 28ης Σεπτεμβρίου 1941. Οι 28 αντάρτες που είχαν έρθει από τα λημέρια του Τσάλ-νταγ και είχαν επικεφαλής τον έφεδρο ανθυπολοχαγό, δικηγόρο Χρήστο Καλαϊτζή από το Νικηφόρο Δράμας, ενώθηκαν με την ομάδα του χωριού κι από κοινού επιτέθηκαν στο σταθμό χωροφυλακής του Δοξάτου. Οι Βούλγαροι ωστόσο είχαν αντιληφθεί τους αντάρτες και είχαν ειδοποιήσει τις Αρχές της Δράμας. Στο χωριό έσπευσε τότε ο νομάρχης Δράμας, Βασίλ Γκεοργκιέφ, με 16 χωροφύλακες οι οποίοι δέχτηκαν καταγισμό πυρών αλλά κατάφεραν να εισέλθουν στο κτίριο. Άρχισε μάχη και τελικά οι αντάρτες πυρπόλησαν τον σταθμό εξαναγκάζοντας τους πολιορκημένους Βούλγαρους να κάνουν έξοδο προκειμένου να σωθούν από τις φλόγες. Ο ίδιος ο νομάρχης γλίτωσε με τραύματα στα δυο του πόδια καθώς πήδηξε από το παράθυρο του δευτέρου ορόφου και κρύφτηκε μαζί με άλλους σε παρακείμενη αποθήκη με καλαμπόκια από όπου εξήλθε το επόμενο πρωί κι αφού είχαν αποχωρήσει οι αντάρτες. Στη συμπλοκή σκοτώθηκαν συνολικά 8 Βούλγαροι χωροφύλακες κι ο συνεργάτης τους από την περιοχή της Καστοριάς, Χρήστος Πετρίδης, γνωστός ως «Μπαμπάνης», ενώ από τους αντάρτες σκοτώθηκε ο δεκαεπτάχρονος Θεοκάρης Τσερπίσταλης ή Κοκάρης από τη Χωριστή Δράμας. Μετά την εκπόρθηση του σταθμού χωροφυλακής, οι αντάρτες έσπευσαν να απομακρυνθούν από το χωριό και να επιστρέψουν στα λημέρια του Τσάλ-νταγ αφήνοντας μάλιστα πίσω τους το πτώμα του νεαρού Θεοκάρη. Διακόσιοι περίπου κάτοικοι της κωμόπολης ακολούθησαν τους αντάρτες στο βουνό φοβούμενοι τα αντίποινα που δεν άργησαν να ξεσπάσουν.

ριστικό ότι στη φάση των ανταρτικών επιθέσεων σκοτώθηκαν 25 Βούλγαροι (κυρίως αστυνομικοί και πρόεδροι ή υπάλληλοι Κοινοτήτων), 18 τραυματίστηκαν ενώ άλλοι 18 αιχμαλωτίστηκαν. Ο μεγάλος αριθμός νεκρών σε σχέση με τους τραυματίες φανερώνει ότι οι περισσότεροι αιφνιδιάστηκαν και βλήθηκαν από μικρή απόσταση. Μαζί με αυτούς οι αντάρτες αναζήτησαν και συνέλαβαν ή εκτέλεσαν συνεργάτες των Βουλγάρων αλλά και ορισμένους πολιτικούς τους αντιπάλους από την περίοδο πριν από την Κατοχή. Εκτός από τα φυσικά πρόσωπα, στόχοι των ανταρτών αποτέλεσαν σιδηροδρομικές και οδικές γέφυρες. Επίσης, οι αντάρτες κατέστρεψαν κοινοτικά και αστυνομικά αρχεία, πήραν τα ταμεία των κοινοτικών γραφείων καθώς και τις γραφομηχανές, τα ραδιόφωνα και φυσικά, τα όπλα που έπεσαν στην κατοχή τους. Τέλος, οι αντάρτες σε κάθε μέρος κατέβασαν τη βουλγαρική σημαία και σε ορισμένες περιπτώσεις την αντικατέστησαν με την ελληνική ή με την κόκκινη του διεθνούς εργατικού-κομμουνιστικού κινήματος. Οι αντάρτες σε όλα τα μέρη, κάλεσαν τους νέους να τους ακολουθήσουν στο βουνό. Έγινε μ' άλλα λόγια «επιστράτευση» που ήταν σε άλλες περιπτώσεις αναγκαστική και σε άλλες εθελοντική. Δηλαδή, οι αντάρτες μετά το χτύπημα έφυγαν από τα χωριά παίρνοντας μαζί τους και όσους ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα τους. Η Προσοτσάνη αποτελεί ίσως τη μόνη περίπτωση που οι αντάρτες παρέμειναν λίγες μέρες στο χωριό. Σε αρκετές περιπτώσεις τους αντάρτες ακολούθησαν και πολλοί κάτοικοι των χωριών φοβούμενοι τα βουλγαρικά αντίποινα. Οι αντάρτες, λαμβάνοντας υπόψη τον συσχετισμό δυνάμεων, δεν αποσκοπούσαν στη μόνιμη απελευθέρωση της περιοχής αλλά στη δημιουργία προϋποθέσεων για μακρύ ένοπλο αντάρτικο αγώνα.

Τα Βουλγαρικά αντίποινα

Η κινήσειση των βουλγαρικών δυνάμεων ξεκίνησε από το βράδυ της 28ης Σεπτεμβρίου στην πόλη της Δράμας με τη λήψη έκτακτων μέτρων. Απαγορεύτηκε αυστηρά η κυκλοφορία, άρχισαν έρευνες και συλλήψεις σε σπίτια και άλλα κτίρια, ιδιαίτερα στις καπναποθήκες ενώ οι περίπολοι που διέτρεχαν την πόλη εκτελούσαν όποιον αντιλαμβάνονταν να κινείται στους δρόμους. Τα μέτρα εντάθηκαν με το φως της ημέρας ενώ παράλληλα ξεκίνησε η μεγάλη επιχείρηση του βουλγαρικού στρατού για την αποκατάσταση της τάξης στα χωριά και την καταδίωξη των ανταρτών.

Στην πόλη της Δράμας τα μέτρα αντιποίνων ήταν ουσιαστικά απρόκλητα, αφού δεν

Στο στόχαστρο των ανταρτών, κατά τις επιθέσεις τους στα

σημειώθηκαν αξιόλογα περιστατικά, πήραν όμως το χαρακτήρα μαζικών εκτελέσεων. Οι έως τώρα έρευνες προσδιόρισαν σε 543 τα θύματα από τις εκτελέσεις και τα βασανιστήρια στην πόλη της Δράμας, ανάμεσά τους, γυναίκες και παιδιά που βρέθηκαν τυχαία στο δρόμο του βουλγαρικού στρατού. Να σημειωθεί ότι η 29η Σεπτεμβρίου ήταν Δευτέρα, μέρα κατά την οποία γινόταν υπαίθρια αγορά στην πόλη. Έτσι πολλοί κάτοικοι άλλων χωριών βρέθηκαν στη Δράμα για το παζάρι κι αντί γι' αυτό έχασαν τη ζωή τους. Όσοι γλίτωσαν υπέστησαν τα πάνδεινα από τις δυνάμεις καταστολής καθώς προσπαθούσαν να δικαιολογήσουν στους καχύποπτους και εξαγριωμένους Βούλγαρους την παρουσία τους στην πόλη.

Την ίδια μέρα ο βουλγαρικός στρατός εισέβαλε στα χωριά της επαρχίας έχοντας διαταγή να διαλύσει τους αντάρτες και να εφαρμόσει αυστηρά μέτρα αντιποίνων. Τον τακτικό στρατό ακολουθούσαν και ομάδες ενόπλων πολιτών. Τα αντίποινα τα υπέστησαν τελικά πολλοί που δεν είχαν την παραμικρή σχέση με τα γεγονότα, αφού όσοι είχαν πάρει τα όπλα κατά των βουλγαρικών Αρχών, καθώς επίσης οι συγγενείς και φίλοι τους, στις περισσότερες περιπτώσεις είχαν ήδη καταφύγει στο βουνό. Πρώτος στόχος ήταν το Δοξάτο όπου οι Βούλγαροι συνέλαβαν όλους τους άντρες ηλικίας από 17-50 ετών, τους έκλεισαν στο σχολείο και από το απόγευμα της 29ης άρχισαν να τους εκτελούν τμηματικά σε ομάδες των 10 ατόμων. Τα θύματα από τις εκτελέσεις στο Δοξάτο φτάνουν τα 200 άτομα που είχαν μέσο όρο ηλικίας τα 29 χρόνια.

Βαρύτατο τίμημα πλήρωσαν ακόμη η Χωριστή (147 θύματα), οι Σιταγροί (73 θύματα), τα Κύργια (144 θύματα) και η Προσοτσάνη Δράμας (148 θύματα) καθώς και η Κορμίστα Σερρών στο Παγγαίο (97) ενώ μέτρα αντιποίνων με εκτελέσεις, συλλήψεις, βασανισμούς, πυρπολήσεις οικιών και άλλες καταστροφές εφαρμόστηκαν σε μια ευρύτατη περιοχή που ξεπερνάει κατά πολύ το χώρο εκδήλωσης των ανταρτικών επιθέσεων. Ο συνολικός αριθμός των θυμάτων στην φάση της καταστολής της εξέγερσης μπορεί να εκτιμηθεί σε 2.140 άτομα.

Η κατατρομοκράτηση του ελληνικού πληθυσμού, που ήταν και ο κυριότερος σκοπός των μέτρων αντιποίνων, επετεύχθη πλήρως: το επόμενο διάστημα, η πλειοψηφία των κατοίκων ήθελε να εγκαταλείψει την Ανατολική Μακεδονία και ήδη έως τον Δεκέμβριο του 1941 άλλοι δέκα χιλιάδες Έλληνες εγκατέλειψαν την περιοχή. Μόνο η επίμονη άρνηση των Γερμανών να δεχθούν άλλους πρόσφυγες περιόρισε το ρεύμα φυγής των

Οικογένειες των θυμάτων της σφαγής στο Δοξάτο Δράμας,

τρομοκρατημένων Ελλήνων. Το ότι τα γεγονότα της Δράμας έδειξαν να εξυπηρετούν το βουλγαρικό σχέδιο εκδίωξης του ελληνικού στοιχείου από την περιοχή υπήρξε και βασικότερος λόγος για τον οποίο τα γεγονότα της Δράμας χαρακτηρίστηκαν αρχικά και από όλες τις πλευρές στην Ελλάδα, ως το αποτέλεσμα βουλγαρικής προβοκάτιας στην οποία συνέργησαν συνειδητά ή ασυνειδητά και οι έλληνες κομμουνιστές. Η πρόσφατη

Τα αντίποινα στη Χωριστή Δράμας

Στη Χωριστή Δράμας ο βουλγαρικός στρατός έφτασε το απόγευμα της Δευτέρας 29 Σεπτεμβρίου χωρίς να συναντήσει αντίσταση. Κατά την είσοδό του όμως σκότωσε έναν έφηβο που παρακολουθούσε την επιχείρηση κι έναν άλλο πολίτη και τραυμάτισε έναν ακόμη άντρα και τρεις γυναίκες. Στη συνέχεια, οι στρατιώτες συνέλαβαν όλους τους κατοίκους και τους οδήγησαν σε μία ξερόλιμνη λίγο έξω από το χωριό, τη «Γκιόλα». Ο νεαρός διοικητής Κίνιν αγνόησε τη διαταγή εκτέλεσής τους και αντ' αυτού τους άφησε να πάνε στα σπίτια τους εκτός από 17 νέους που τους οδήγησε στη Δράμα ως ομήρους μαζί με δύο από τις τραυματισμένες γυναίκες για περίθαλψη. Την επόμενη μέρα όμως ο συνταγματάρχης Μιχαήλωφ, φρούραρχος της Δράμας, αφού επέπληξε τον Κίνιν για την άρνησή του να εκτελέσει τους κατοίκους της Χωριστής, τον έστειλε πίσω με τη ρητή εντολή να προβεί σε ομαδικές εκτελέσεις. Το βουλγαρικό απόσπασμα επέστρεψε στη Χωριστή και συνέλαβε τους 200 περίπου άντρες που είχαν απομείνει στο χωριό καθώς η πλειοψηφία των κατοίκων είχε καταφύγει στα λημέρια των ανταρτών στο Τσάλ-νταγ. Με πρωτοβουλία του Βούλγαρου αξιωματικού απελευθερώθηκαν 30-40 έφηβοι και άλλοι 50-60 μετά από παρέμβαση κατοίκων που γνώριζαν τη βουλγαρική γλώσσα. Τελικά στη «Γκιόλα» εκτελέστηκαν 106 άτομα ενώ στην ίδια και το επόμενο διάστημα στη Χωριστή, στη Δράμα και άλλα μέρη έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας των αντιποίνων άλλοι 31 Χωριστιανοί. Ανάμεσά τους και το αβάφτιστο αγοράκι της Στέλλας Αντωνιάδη που το έπνιξε η ίδια κατά λάθος προσπαθώντας να του σταματήσει το κλάμα. Την ίδια μέρα, 30 Σεπτεμβρίου, το βράδυ οδηγήθηκαν στο εκτελεστικό απόσπασμα οι 17 νεαροί όμηροι από τη Χωριστή που είχαν φυλακιστεί στη Δράμα. Απ' αυτούς διασώθηκαν δύο που αν και τραυματίες κατάφεραν να ξεφύγουν και μέχρι πρόσφατα διηγούνταν κάθε χρόνο στην επέτειο των γεγονότων την προσωπική τους εμπειρία.

έρευνα έδειξε ότι αντίθετα, πρόκειται για μία αυθεντική εξέγερση που, όπως και τόσες άλλες στην Ιστορία, πνίγηκε στο αίμα.

Μετά την αποκατάσταση των Βουλγαρικών Αρχών στις κατοικημένες περιοχές ξεκίνησε η επιχείρηση καταδίωξης και διάλυσης των ανταρτικών ομάδων στα βουνά. Οι αντάρτες πρόβαλαν αντίσταση και ενεπλάκησαν σε μάχες, στο τέλος όμως οι Βουλγαρικές δυνάμεις κατάφεραν να τους διαλύσουν και μόνο μια μικρή ομάδα με τον «σκληρό πυρήνα» της καθοδήγησης και λίγους αντάρτες κατάφερε να επιβιώσει περιπλανώμενη στα βουνά το χειμώνα του 1941-1942. Την άνοιξη του 1942 βουλγαρικό απόσπασμα σκότωσε τον αρχηγό Παντελή Χαμαλίδη και τη συνοδεία του την ώρα που προσπαθούσαν να περάσουν το Στρυμόνα. Ο υπαρχηγός, Πέτρος Παστουρματζής, εκτελέστηκε στο κρησφύγετό του τον Σεπτέμβριο του 1942. Τον Οκτώβριο του 1941 βουλγαρικό απόσπασμα εντόπισε και εκτέλεσε έξι άτομα, μέλη και στελέχη του ΜΓ που είχαν βρεθεί ανατολικά του Στρυμόνα και επιχειρούσαν να διαφύγουν, ανάμεσά τους και οι δύο γραμματείς του Γραφείου, ο Απόστολος Τζανής και ο Παρασκευάς Δράκος. Η καταδίωξη των κομμουνιστών υπήρξε συνεχής, πράγμα που οδήγησε τους περισσότερους σε μόνιμη ή προσωρινή απομάκρυνση από την περιοχή. Γεγονός είναι πάντως ότι τα γεγονότα της Δράμας είχαν ως αποτέλεσμα τη σχεδόν πλήρη διάλυση των ισχυρών κομμουνιστικών οργανώσεων στην Ανατολική Μακεδονία και τη φυσική εξόντωση των περισσότερων στελεχών του ΚΚΕ.

Κατοχή και Αντίσταση στις Βουλγαροκρατούμενες περιοχές από το 1942 μέχρι την Απελευθέρωση

Από την άλλη πλευρά, και ως αποτέλεσμα των γεγονότων της Δράμας, τα βουνά της Ανατολικής Μακεδονίας γέμισαν φυγάδες συχνά μάλιστα ενόπλους οι οποίοι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι τις αρχές του 1943, αποτελούσαν κυρίως ομάδες που προσπαθούσαν να αντισταθούν στη βία του κατακτητή. Το ίδιο διάστημα, όμως, κατέφυγαν στα βουνά και τα δάση της περιοχής και πολλοί νέοι που ήθελαν να αποφύγουν την υποχρεωτική στράτευση στα Τάγματα Εργασίας του βουλγαρικού στρατού αλλά και τυχοδιώκτες και εγκληματικά στοιχεία που επιβίωναν με τη ληστεία. Διαμορφώθηκε, έτσι, ένα πολυποίκιλο ένοπλο υποκείμενο με δύο βασικούς πόλους: τους Πόντιους οπλαρχηγούς και τις ομάδες των κομμουνιστών.

Τα αντίποινα των Βούλγαρων κομιτατζήδων στο Δοξάτο Δρά-

Το διάχυτο αυτό δυναμικό συγκροτήθηκε σε εθνική αντίσταση από το 1943, όταν το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ άρχισε να οργανώνεται στην περιοχή. Σημαντική δραστηριότητα στον τομέα αυτό επέδειξε ο γραμματέας του Γραφείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Γιώργος Ερυθριάδης (Πετρής). Η διαδικασία συγκρότησης των τμημάτων του ΕΛΑΣ, ως μία απόπειρα μετασχηματισμού και ένταξης όλων των αρχικά ανεξάρτητων ενόπλων ομάδων, προσέκρουσε ωστόσο στην αντίδραση, κυρίως των Ποντίων, αλλά και άλλων, οπλαρχηγών οι οποίοι επέμεναν να διατηρούν την ιδεολογική και οργανωτική τους αυτοτέλεια. Οι ομάδες των τελευταίων, μετά την επίθεση που δέχτηκαν στις 16 Δεκεμβρίου του 1943 από τον ΕΛΑΣ στο Παγγαίο, βρήκαν στο πρόσωπο του Αντώνη Φωστηρίδη (Αντών-τσαους), τον ηγέτη που μπόρεσε να εγγυηθεί την αυτόνομη συγκρότησή τους ως «Εθνικές Ανταρτικές Ομάδες» (ΕΑΟ) στις αρχές Φεβρουαρίου 1944. Ο Φωστηρίδης είχε δώσει δείγματα γραφής της αποφασιστικότητας και αποτελεσματικότητάς του κατά την αιφνιδιαστική επίθεση και εξόντωση του μικρού τμήματος του ΕΛΑΣ στο Τσάλ-νταγ την Πρωτοχρονιά του 1944. Η ενέργεια αυτή, όπως ήταν φυσικό, προκάλεσε την οριστική ρήξη μεταξύ των δύο αντιστασιακών οργανώσεων και αποτέλεσε το σημαντικότερο από τους «ανοιχτούς λογαριασμούς» στον τοπικό εμφύλιο πόλεμο. Το χάσμα μεταξύ «εθνικιστών» και «κομμουνιστών» υπήρξε στο εξής αγεφύρωτο.

Στο μεταξύ ο ΕΛΑΣ ανασυγκροτήθηκε τον Φεβρουάριο του 1944 όταν στην περιοχή στάλθηκαν αξιωματικοί και αντάρτες από τη γερμανική ζώνη Κατοχής στη Μακεδονία, ανάμεσά τους κι ο μόνιμος λοχαγός Πεζικού, Κώστας Κωνσταντάρης που ανέλαβε τη διοίκηση του 26ου Συντάγματος Ανατολικής Μακεδονίας. Είχαν προηγηθεί τα γεγονότα του Ιανουαρίου κατά τα οποία ο Βρετανός σύνδεσμος αξιωματικός Μίλερ που μέχρι τότε φρόντιζε για την ενίσχυση με ρίψεις του ΕΛΑΣ, βρέθηκε στο αντίπαλο στρατόπεδο, αυτό των εθνικιστών ανταρτών. Στην πραγματικότητα την απόσπαση του Μίλερ

Το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ξεκίνησε τη δράση του στην περιοχή της

Ο Αντών-τσαους

Ο Αντώνης Κυριάκου Φωστηρίδης γεννήθηκε στο Ερουκλί της Μπάφρας του Πόντου το 1912 και ήταν κάτοικος Κρηνίδων Καβάλας όπου εργαζόταν ως αγροφύλακας. Στον στρατό υπηρέτησε ως λοχίας και γι' αυτό πήρε το προσωνύμιο Τσαούς με το οποίο και

ήταν κυρίως γνωστός. Ο πατέρας του, Κυριάκος, ήταν αντάρτης στον Πόντο το διάστημα 1916-1922. Το πιθανότερο είναι πως ο Φωσπρίδης εγκατέλειψε τις Κρηνίδες για να βγει στο βουνό το φθινόπωρο του 1942 καταδιωκόμενος από τις βουλγαρικές Αρχές με την κατηγορία της δολοφονίας της συζύγου του. Σύντομα ο Φωσπρίδης αναδείχθηκε αρχηγός ανταρτικής ομάδας 15-17 αντρών, κυρίως συγχωριανών του. Στη συνέχεια ήρθε σε επαφή με άλλες μικρές ανεξάρτητες ομάδες, του Παντελή Παπαδάκη που δρούσε στο Φαλακρό Δράμας, του Αναστάσιου Αβραμίδη που δρούσε στο δάσος της Ελατιάς (Καρά-ντερε) και του Θεόδωρου Μικρόπουλου που δρούσε στο Μπαϊράμ-τεπε. Η πρωτοβουλία του Φωσπρίδη να εξοντώσει με αιφνιδιαστική επίθεση το μικρό τμήμα του ΕΛΑΣ στο Τσάλ-νταγ την Πρωτοχρονιά του 1944, κυρίως όμως η σκληρότητα και η αποτελεσματικότητα με την οποία ενήργησε στην προκειμένη περίπτωση, τον καθιέρωσαν ως αδιαφιλονίκητο αρχηγό των εθνικιστών ανταρτών στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Από τον Φεβρουάριο του 1944 μάλιστα ορίστηκε και επίσημα Γενικός Αρχηγός των Εθνικών Αντιστασιακών Ομάδων (ΕΑΟ) με τις ευλογίες της κυβέρνησης του Καΐρου και του Συμμαχικού Στρατηγείου τη Μέσης Ανατολής. Το τελευταίο ανέλαβε να ενισχύσει τις ΕΑΟ σε όπλα, υλικά και χρήματα με εισήγηση του Βρετανού συνδέσμου αξιωματικού Μίλερ, που είχε στο μεταξύ μεταπηδήσει στους εθνικιστές αντάρτες εγκαταλείποντας τον ΕΛΑΣ. Ο Φωσπρίδης πήρε μέρος σε πολλές μάχες κατά του βουλγαρικού στρατού και τραυματίστηκε επανειλημμένα. Φαίνεται πάντως ότι είχε αναπτυχθεί μια ιδιαίτερα φιλική σχέση και προφανώς ιδεολογική ταύτιση, με τον Μίλερ, αφού ο τελευταίος εκτός από τις κολακευτικές αναφορές του προς τους ανωτέρους του, επεχείρησε κατά την απελευθέρωση να εξασφαλίσει την προνομιακή μεταχείριση των ΕΑΟ από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας αλλά και τη νέα βουλγαρική κυβέρνηση αποσκοπώντας παράλληλα στον αποκλεισμό του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ως του τελικά η υπηρέσια του αναγκάστηκε να τον ανακαλέσει. Ο Φωσπρίδης ωστόσο δεν εγκατέλειψε την πολεμική δράση ενώ παράλληλα καλλιεργούσε πολιτικές φιλοδοξίες. Τον Δεκέμβριο του 1944 βρέθηκε στην Αθήνα όπου πήρε μέρος στις μάχες κατά του ΕΛΑΣ. Τον Αύγουστο του 1948 του απονεμήθηκε ο βαθμός του αντισυνταγματάρχη πυροβολικού και ορίστηκε διοικητής του «Τάγματος Φωσπρίδη» στο οποίο στρατεύτηκαν πολλά πρώην μέλη των ΕΑΟ. Το 1952 εκλέχτηκε Βουλευτής Δράμας με τον Ελληνικό Συναγερμό. Πέθανε από αιτίαση ασθένεια στις 30 Αυγούστου 1979 στη Δράμα.

από τον ΕΛΑΣ είχε σχεδιάσει και πραγματοποιήσει μια ομάδα ανεξάρτητων εθνικιστών ανταρτών που αποτελούνταν κυρίως από τους μπαφραλίδες Πόντιους που ο ΕΛΑΣ είχε εκδιώξει από το Παγγαίο. Ο Μίλερ φυσικά είχε κάθε λόγο να είναι ευχαριστημένος που του δόθηκε η ευκαιρία να συμβάλει στη συγκρότηση ανεξάρτητης από το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και πιστής στην κυβέρνηση του Καΐρου και στον βασιλιά, ανταρτικής οργάνωσης και αμέσως απευθύνθηκε στους ανωτέρους του ζητώντας όπλα, πολεμοφόδια και χρήματα.

Ο ΕΛΑΣ είχε υπό τον έλεγχό του το Παγγαίο, το Σύμβολο και τα βουνά των Σερρών ενώ από το Μάιο άπλωσε την επιρροή του στο Τσάλ-νταγ και το δάσος του δέλτα του Νέστου, γνωστό ως Κοτζά-ορμαν μεταξύ Ξάνθης και Καβάλας. Από τη μεριά τους οι ΕΑΟ, είχαν αρχικά ως κέντρο το Τσάλ-νταγ και στη συνέχεια τη Χαϊδού της Ξάνθης ενώ παράλληλα δρούσαν στο Φαλακρό Σερρών, το δάσος της Ελατιάς (Καρά-ντερε) και το Μπαϊράμ-τεπε, ορεινό συγκρότημα βόρεια του Τσάλ-νταγ. Εμφύλιες συγκρούσεις, μικρές όμως κλίμακας και με ελάχιστα θύματα από τις δύο πλευρές, σημειώθηκαν τον Απρίλιο στο Τσάλ-νταγ, το καλοκαίρι στο Κοτζά-ορμάν και τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο στο Παγγαίο. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις όπου τμήματα των δύο οργανώσεων συναντήθηκαν τυχαία και η συμπεριφορά των ανταρτών ήταν τόσο φιλική που προκάλεσε την αμηχανία των επικεφαλής τους.

Η ζωή του αντάρτη στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές ήταν πολύ δύσκολη. Ακόμη δυσκολότερη ωστόσο ήταν η ζωή των μελών των πολιτικών οργανώσεων του ΕΑΜ στις κατοικημένες περιοχές. Ο ασφυκτικός έλεγχος των κατοικημένων περιοχών και των μετακινήσεων των πολιτών μέσα κι έξω απ' αυτές από τη μια δυσκόλευε σε μεγάλο βαθμό την τροφοδοσία των ανταρτικών τμημάτων και από την άλλη άφηνε εκτεθειμένους τους νέους και τις νέες που δύο διακινδύνευαν ν' αναλάβουν τέτοιες αποστολές. Υπ' αυτές τις συνθήκες η έκδοση παράνομων αντιστασιακών εντύπων αποτέλεσε πραγματικό άθλο. Όσοι φιλοξενούσαν στο σπίτι τους τα παράνομα τυπογραφεία υπέστησαν συχνά διώξεις οι ίδιοι και τα μέλη της οικογένειάς τους. Γνωρίζουμε ωστόσο ότι εκδιδόταν συστηματικά η *Λευτεριά*, όργανο του Γραφείου Περιοχής Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης του ΚΚΕ, η *Νίκη*, όργανο του ΕΑΜ Καβάλας και ο *Λαϊκός Αγώνας* του ΕΑΜ Σερρών ενώ τυπώθηκαν και δύο φύλλα της *Φωνής του Παγγαίου*, όργανο του ΕΑΜ Παγγαίου καθώς κι ένα και μοναδικό φύλλο του *Αντάρτη* του ΕΛΑΣ. Οι δύο τελευταίες

Στην περιοχή του δάσους του Κοτζά-ορμαν, μεταξύ Ξάνθης

Στο Φαλακρό Σερρών δρούσαν εναντίον των κομμουνιστών

εφημερίδες εκδόθηκαν σε τυπογραφείο στη Μυρρίνη Σερρών που τελικά μεταφέρθηκε στο Παγγαίο στις αρχές του 1944. Στο βουνό εκδιδόταν η σατιρική εφημερίδα *Το ζιζάνιο* που αποτελούσε έμπνευση του υπασπιστή του 26ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ, Στέργιου Βαλιούλη.

Παρά τις δυσκολίες, ο ΕΛΑΣ είχε κατορθώσει να δημιουργήσει ένα δίκτυο υποστήριξης σε τρόφιμα και συλλογής πληροφοριών μέσω των πολιτικών οργανώσεων του ΕΑΜ στους νομούς Καβάλας και Σερρών με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της ισχυρές οργανώσεις των χωριών του Παγγαίου. Αντίθετα, στον νομό Δράμας η πρώτη οργάνωση του ΕΑΜ ιδρύθηκε μόλις τον Φεβρουάριο του 1944 και τον Ιούνιο σχεδόν διαλύθηκε καθώς σε μία νύχτα συνελήφθησαν 12 στελέχη της. Ανάλογα χτυπήματα δέχτηκαν οι περισσότερες εαμικές οργανώσεις στις μεγάλες πόλεις της περιοχής καθώς η Βουλγαρική Κρατική Ασφάλεια ήταν πολύ δραστήρια και ενεργούσε με μεγάλη αποτελεσματικότητα. Δύο φορές, μία τον Μάρτιο του 1943 και μία τον Ιούνιο του 1944 κατόρθωσε να συλλάβει την ηγεσία της ΠΕ του ΚΚΕ Ξάνθης. Την πρώτη φορά οι αποκαλύψεις του γραμματέα της οργάνωσης οδήγησαν σε σειρά συλλήψεων και στην Καβάλα.

Οι Βούλγαροι εκτελούσαν τους υπόπτους για υποστήριξη των ανταρτών με συνοπτικές διαδικασίες έδειχναν όμως «ιδιαιτέρη προτίμηση» στους κομμουνιστές και τους γόνους Μακεδονομάχων. Σκληρή μεταχείριση επιφυλασσόταν και στους συγγενείς των ανταρτών. Χαρακτηριστικό, αλλά όχι μοναδικό, παράδειγμα αποτελεί η Νικήσιανη Καβάλας στο Παγγαίο που τροφοδότησε και σε άντρες και σε τρόφιμα και τις δύο οργανώσεις. Οι Βουλγαρικές Αρχές δολοφόνησαν την ίδια μέρα, στις 18 Ιουνίου 1944, τη γυναίκα του αντάρτη του ΕΛΑΣ, Πασχάλη Κοτσικάρη, Στεργιανή, την Κατερίνα Σκλαρή, μητέρα αντάρτη του ΕΛΑΣ, τον δεκαοκτάχρονο Κυριάκο Κομήτη, απόγονο Μακεδονομάχων στο σπίτι του οποίου γινόταν συναντήσεις ανταρτών, τον Βαγγέλη Μυλωνά ως τροφοδότη ανταρτών και τον ράφτη Μιχάλη Ιωαννίδη επίσης ως τροφοδότη. Τον ίδιο μήνα στα Κομνηνά Βουλγαρικό απόσπασμα σκότωσε τη μητέρα του αντάρτη των ΕΑΟ, Κώστα Στίγγα, Κυριακή.

Παρά την τραγική θέση των γυναικών αυτών που ο γιος ή ο σύζυγος ήταν αντάρτης και έπρεπε να φροντίσουν να τα βγάλουν πέρα μόνες τους στο χωράφι, το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών, δεν γνωρίζουμε περιπτώσεις γυναικών που βγήκαν στο βουνό. Γνωρίζουμε πολλές περιπτώσεις αγωνιστριών όμως, που πήραν μέρος στις πολιτικές

Παρέλαση του βουλγαρικού στρατού στο κέντρο της Ξάνθης

οργανώσεις, πολλές μάλιστα συνελήφθησαν, βασανίστηκαν και μερικές εκτελέστηκαν όπως η Αριστέα Χατζηνικολάου, από τη Ζαρκαδιά Καβάλας, αδερφή του καπετάνιου του ΕΛΑΣ, Νίκου, η οποία σκοτώθηκε σε βουλγαρική ενέδρα στις 6 Ιουνίου 1944.

Η Έλλη Ερυθριάδου

Σημαντικότερη γυναικεία μορφή στο κίνημα Αντίστασης στη βουλγαροκρατούμενη Ελλάδα υπήρξε αναμφισβήτητα η Έλλη Ερυθριάδου (Μαρίκα). Η Έλλη εργαζόταν ως υπάλληλος στη Θεσσαλονίκη και στη διάρκεια της Κατοχής παντρεύτηκε το καθοδηγητικό στέλεχος του ΚΚΕ, Γιώργο Ερυθριάδη, με «γραμμή του κόμματος». Την άνοιξη του 1942 τον ακολούθησε στη βουλγαροκρατούμενη Καβάλα, όπου ο Ερυθριάδης είχε σταλεί από το ΜΓ για να αναλάβει την καθοδήγηση του ΚΚΕ, πρακτικά την ανασυγκρότησή του μετά τη διάλυσή των οργανώσεων εξαιτίας των γεγονότων της Δράμας. Την πρώτη προκήρυξη την αντέγραψε η ίδια με το χέρι 80 φορές και μ' αυτήν καλούνταν τα στελέχη του ΚΚΕ και ο λαός να παραμείνουν στα «ελληνικά αυτά εδάφη». Στις δύσκολες κι επικίνδυνες συνθήκες της βουλγαροκρατούμενης Ελλάδας, στάθηκε το δεξί χέρι του Ερυθριάδη, οργάνοντας την περιοχή για τη σύσταση εαμικών οργανώσεων. Τον Αύγουστο του 1943 στάλθηκε στην Ελεύθερη Ελλάδα μαζί με δύο αντιπροσώπους των μπαφραλήδων Ποντίων του Παγγαίου για να πειστούν οι τελευταίοι για το ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ αποτελεί πανελλαδικής εμβέλειας εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση αλλά και για να πάρει οδηγίες, υλικό, κυρίως όμως για να συνοδεύσει τον Βρετανό σύνδεσμο αξιωματικό Μίλερ στην Ανατολική Μακεδονία. Η Ερυθριάδου έφερε σε πέρας με επιτυχία την αποστολή της και κατάφερε να περάσει τον Βρετανό αξιωματικό –που καθώς μιλούσε μόνο την καθαρεύουσα, ήταν ντυμένος παπás και είχε πλαστή φυσικά ταυτότητα– από την Ελεύθερη Ελλάδα, μέσω Θεσσαλονίκης στην Ανατολική Μακεδονία. Από τον Σεπτέμβριο του 1943 που επέστρεψε στη βουλγαροκρατούμενη Ελλάδα, η Ερυθριάδου παρέμεινε συνεχώς εκεί δουλεύοντας πάντοτε στην παρανομία ως πολιτικό στέλεχος χωρίς εξ όσων γνωρίζουμε να της έχει δοθεί κάποια συγκεκριμένη θέση στην κομματική ιεραρχία. Κι όμως το «Γραφείο Περιοχής Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης», πρακτικά αποτέλεσαν το μεγαλύτερο διάστημα της Κατοχής, ο Ερυθριάδης, η Έλλη και ο Βασίλης Τσουκαλιδής.

Οι γυναίκες, μπότες ή σύζυγοι των ανταρτών, προσέφεραν

Μοναδική περίπτωση πιθανής αντάρτισας να είναι αυτή της Φωτεινής Τσέτσικα (Φώτω Μπαλαμπούρη) που βγήκε με τον άντρα της στο βουνό από την αρχή της Κατοχής και έχει σωθεί φωτογραφία της όπου εμφανίζεται ένοπλη με σταυρωτά φυσεκλίκια.

Η δράση των δύο αντιστασιακών οργανώσεων δεν ήταν σε θέση να επιφέρει σημαντικά πλήγματα στις κατοχικές δυνάμεις που άλλωστε αριθμούσαν πολλαπλάσιους άντρες (60.000 περίπου στρατιώτες, χιλιάδες χωροφύλακες αλλά και ένοπλα σώματα πολιτών). Οι αντάρτες αποτελούσαν μάλλον μία ενοχλητική παρουσία, παρά μία υπολογίσιμη ανταρτική κίνηση. Οι δυνάμεις του στρατού και της χωροφυλακής όταν αναλάμβαναν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις δεν δυσκολεύονταν να απωθήσουν και, συχνά, να διαλύσουν τους αντάρτες. Μετά τα γεγονότα της Δράμας ο Βουλγαρικός στρατός πραγματοποίησε δεκάδες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη διάρκεια του 1944 διατηρώντας στις περισσότερες περιπτώσεις την πρωτοβουλία και αξιοποιώντας συχνά το στοιχείο του αιφνιδιασμού.

Στην πρώτη μεγάλης κλίμακας επιχείρηση το 1944, ο Βουλγαρικός στρατός επιτέθηκε εναντίον των ανταρτών στο δάσος του δέλτα του Νέστου (Κοτζά-ορμαν) στις 18 Φεβρουαρίου. Εκεί βρίσκονταν τα λημέρια ανταρτών και της ΕΑΟ με αρχηγό τον Βαγγέλν Καρανάσιο, όσο και ένα μικρό τμήμα του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τον Νίκο Χατζηνικολάου (Μαύρος). Η επιχείρηση διάρκεσε πέντε μέρες και ο Βουλγαρικός στρατός αποχώρησε έχοντας προξενήσει σοβαρό πλήγμα στους αντάρτες (18 νεκροί των ΕΑΟ, ανάμεσα στους οποίους και ο υπαρχηγός τους, Στρατής Τουτζέρογλου, και δύο νεκροί του ΕΛΑΣ). Σε ανάλογη επιχείρηση ο Βουλγαρικός στρατός αιφνιδίασε τμήμα του ΕΛΑΣ στον Λαϊλιά Σερρών στις 25 Μαρτίου στη διάρκεια του εορτασμού της 25ης Μαρτίου στην οποία συμμετείχαν επίσης μέλη και στελέχη των πολιτικών οργανώσεων. Το μικρό τμήμα του ΕΛΑΣ αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την περιοχή και να περάσει στη γερμανοκρατούμενη Μακεδονία. Οι απώλειές του ήταν 11 νεκροί, αντάρτες και πολίτες, ενώ άλλα 10 άτομα έπαθαν κρουσπαγήματα. Μόνο στο Παγγαίο οι ισχυρότερες και καλύτερα οργανωμένες δυνάμεις του ΕΛΑΣ κατάφεραν να αντιμετωπίσουν τις βουλγαρικές δυνάμεις χωρίς να διαλυθούν κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στις αρχές Απριλίου. Και σ' αυτήν την περίπτωση πάντως η επίθεση εκδηλώθηκε όταν στο βουνό, και συγκεκριμένα στο μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας, είχαν συγκεντρωθεί μέλη της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) του Παγγαίου για την πρώτη τους

Βούλγαροι στρατιώτες και ιερείς σε «αναμνηστική» φωτογραφία

Μετά από αιφνιδιαστική εκκαθαριστική επιχείρηση του βουλ-

συνδιάσκεψη ενώ παρευρίσκονταν τόσο ο Ερυθριάδης όσο και ο Γιώργος Τσαρουχάς, γραμματέας του ΕΑΜ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Οι ΕΑΟ ενισχύθηκαν σημαντικά σε όπλα, πολεμοφόδια και χρήματα από τις συμμαχικές ρίψεις. Αναφέρεται μάλιστα χαρακτηριστικά ότι τα υλικά ήταν τόσο πολλά που περίσσευαν κιόλας. Το υλικό αυτό αξιοποιήθηκε στις επιθέσεις που πραγματοποιήσαν τμήματα των ΕΑΟ στην περιοχή της Λεκάνης τον Απρίλιο του 1944 γεγονός που γέμισε τον Μίλερ με ενθουσιασμό. Η πιο σημαντική επιχείρηση των ΕΑΟ ήταν αναμφισβήτητα η μάχη της Γέφυρας των Παπάδων στις 7-10 Μαΐου 1944. Αντάρτες από το Αρχηγείο Καρά-ντερε έστησαν ενέδρα σε αυτοκινητοπομπή του Βουλγαρικού στρατού στη γέφυρα της αμαξιτής οδού Σιδηρόνερο - Σκαλωτή στο δάσος της Ελατιάς (Καρά-ντερε) καθηλώνοντάς την για τρεις ολόκληρες μέρες κατά τις οποίες η ανταλλαγή πυρών συνεχίστηκε σχεδόν αδιάλειπτα. Η βουλγαρική φάλαγγα πέρασε αφού πρώτα η βουλγαρική αεροπορία ανάγκασε τους αντάρτες που κρατούσαν τα γύρω υψώματα σε απαγκίστρωση. Οι απώλειες της βουλγαρικής πλευράς εκτιμήθηκαν από τους αντάρτες σε 150 νεκρούς και τραυματίες ενώ οι ίδιοι είχαν 9 νεκρούς και αρκετούς τραυματίες. Τις επόμενες μέρες ωστόσο οι βουλγαρικές δυνάμεις έστειλαν πολλαπλάσιες δυνάμεις που αφενός ξέσπασαν στους χωρικούς της περιοχής γνωρίζοντας πως αυτοί ενίσχυαν και κάλυπταν τους αντάρτες, αφετέρου στις μικρές δυνάμεις των ανταρτών που με συνεχείς ελιγμούς και αψιμαχίες προσπαθούσαν να ξεφύγουν από τον κλοιό. Τα θύματα κυρίως ανάμεσα στους αμάχους από τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εκείνων των ημερών ήταν δεκάδες.

Από την πλευρά του ο ΕΛΑΣ έχει να επιδείξει κυρίως την μάχη του Πλαταμώνα (Ολατζακ), στην οποία ένα ισχυρό τάγμα του ΕΛΑΣ αιφνιδίασε στις 29 Ιουλίου 1944 βουλγαρικό λόχο δύναμης 150 αντρών και του επιτέθηκε με υπέρτερες δυνάμεις προξενώντας του σοβαρές απώλειες. Από την πλευρά των ανταρτών σκοτώθηκαν δύο άντρες οι οποίοι μάλιστα εγκαταλείφθηκαν στο πεδίο της μάχης καθώς οι σύντροφοί τους έσπευσαν να απομακρυνθούν όταν έφτασε η είδηση πως πλησίαζαν βουλγαρικές ενισχύσεις.

Το τμήμα από την ανταρτική αυτή δραστηριότητα ήταν η αύξηση των μέτρων καταστολής, η πυρπόληση χωριών, οι εκτοπισμοί των κατοίκων και η απηνής καταδίωξη των ανταρτών. Στην ευρύτερη ορεινή περιοχή γύρω από τη Δράμα κάπνισαν δεκάδες χωριά

και οικισμοί ενώ εκτελέστηκαν γέροι, γυναίκες ακόμη και παιδιά. Παράλληλα εκτοπίστηκαν 250 κάτοικοι του Σιδηρονέρου και άλλοι τόσοι της Λακούδας στο Πετρίτσι της Βουλγαρίας, 205 κάτοικοι του Παγονερίου στο Σφετί Βρατς και 108 γυναικόπαιδα του Περάσματος στο Άνω Νευροκόπι επίσης στη Βουλγαρία. Έτσι, το κόστος της ανταρτικής δράσης αποδείχθηκε για άλλη μια φορά εξαιρετικά μεγάλο. Από την άλλη μεριά οι θυσίες αυτές αποδείκνυαν διαρκώς στους κατακτητές αλλά και στους συμμάχους που παρακολουθούσαν με ενδιαφέρον τις εξελίξεις στην περιοχή ότι οι περιοχές αυτές παρέμεναν ανυπότακτες γεγονός που δυσκόλεψε οπωσδήποτε τόσο την αφομοιωτική πολιτική του Βουλγαρικού κράτους όσο και τη διπλωματική διεκδίκηση κάποιας εξόδου στο Αιγαίο από την πλευρά της Βουλγαρίας όταν η τελευταία πέρασε στο πλευρό των συμμάχων (μονομερώς, μπορούμε να πούμε καθώς η σχετική κίνηση έγινε δεκτή μάλλον με ψυχρότητα από τη συμμαχική και ιδιαίτερα τη σοβιετική, πλευρά) μετά την πολιτειακή αλλαγή της 9ης Σεπτεμβρίου 1944. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι παρά τα καταπιεστικά μέτρα και την απηνή καταδίωξη των ανταρτών από τις βουλγαρικές δυνάμεις μέχρι και τις αρχές Σεπτεμβρίου του 1944, οι ανταρτικές επιθέσεις δεν σταμάτησαν και ειδικά το καλοκαίρι του 1944 οι συγκρούσεις τόσο των ΕΑΟ όσο και του ΕΛΑΣ με τους κατακτητές κάλυπταν ολόκληρη τη ζώνη Βουλγαρικής Κατοχής στη Μακεδονία και τη Θράκη. Οι ίδιες οι Αρχές Κατοχής σε έκθεσή τους για την ανταρτική δραστηριότητα τον Ιούνιο του 1944 κατέγραψαν τρία σαμποτάζ και 31 ένοπλες επιθέσεις. Άλλωστε, όπως σημειώνει και ο Βρετανός σύνδεσμος αξιωματικός Μίλερ σε έκθεση προς τους ανωτέρους του, μετά τις πυρπολήσεις των χωριών καταγωγής των ανταρτών στην ορεινή Δράμα: «τώρα οι αντάρτες δεν έχουν τίποτα να χάσουν».

Ο ΕΛΑΣ στηρίχτηκε κυρίως στους κατοίκους των χωριών με ισχυρές κομμουνιστικές οργανώσεις στην περιοχή του Παγγαίου, των Σερρών, της Καβάλας και της Νιγρίτας. Εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, όμως, δε μπόρεσε να εντάξει στις γραμμές του κατοίκους άλλων περιοχών ενώ η επιρροή του στη Δράμα ήταν περιορισμένη λόγω των γεγονότων του 1941. Μόνο η ενίσχυση της παρουσίας του ΕΛΑΣ στο Τσάλ-νταγ από τον Μάιο και την περιοχή της Ξάνθης τον Ιούλιο, του έδωσαν τη δυνατότητα να αυξήσει τις δυνάμεις του χωρίς, όμως, να ξεπεράσει ποτέ τους 1.000-1.100 άντρες. Τον ίδιο πάνω κάτω αριθμό ανταρτών είχαν και οι ΕΑΟ με την επιφύλαξη ότι μπορεί το καλοκαίρι του 1944 να είχαν στρατολογήσει περισσότερους άντρες.

Βούλγαροι στρατιώτες καίνε χωριό στον νομό Ξάνθης.

Όσον αφορά στην επιρροή των δύο οργανώσεων στη Θράκη, στον νομό Ξάνθης, οι εθνικιστές, αποκλειστικά σχεδόν Πόντιοι, δρούσαν στην περιοχή της Χαϊδούς και μόνο ένας μικρός λόχος του ΕΛΑΣ, δραστηριοποιείτο στην ορεινή Ξάνθη, ενώ νοτιότερα οι ΕΑΟ και ο ΕΛΑΣ ανταγωνίζονταν στη δασώδη περιοχή των εκβολών του Νέστου, στο Κοτζά-Ορμάν. Από τους Πομάκους της ορεινής Ξάνθης, ένας μικρός αριθμός υποστήριζε τον ΕΛΑΣ, ενώ άλλοι και κυρίως αυτοί της Βουλγαρικής επικράτειας υποστήριζαν τις ΕΑΟ ως τροφοδότες και πληροφοριοδότες. Στην περιοχή της Ροδόπης, με την εξαίρεση της Μαρώνειας όπου δρούσε ένα μικρό τμήμα του εφεδρικού ΕΛΑΣ και της Ξυλαγανής, όπου η υπό συγκρότηση ένοπλη ομάδα αιφνιδιάστηκε και εξοντώθηκε από τον βουλγαρικό στρατό στις 7-8 Ιουνίου 1944, παρατηρείται ένα κενό στην ένοπλη αντιστασιακή δράση που φτάνει έως τη γερμανοκρατούμενη ζώνη του Έβρου όπου ο ΕΛΑΣ κυριαρχούσε.

Στην περιοχή της Χαϊδούς δρούσαν οι εθνικιστικές αντάρτικες

Πεισματικές αγώνας μέχρις εσχάτων

Στις αρχές Αυγούστου 1944 οι βουλγαρικές δυνάμεις ενέτειναν τις προσπάθειές τους προκειμένου να διαλύσουν τους αντάρτες. Στις 10 του μήνα κύκλωσαν το Τσάλ-νταγ, όπου βρισκόταν η έδρα του 26ου Συντάγματος ΕΛΑΣ ανατολικής Μακεδονίας. Στην επιχείρηση χρησιμοποιήθηκε πυροβολικό ενώ αεροπλάνα έκαναν αναγνωριστικές πτήσεις για να εντοπίσουν τις θέσεις των ανταρτών που άρχισαν να ταλαιπωρούνται από την πείνα. Το δεύτερο τάγμα διασκορπίστηκε ενώ το τέταρτο έδωσε τις επόμενες μέρες τέσσερις συγκρούσεις και κατάφερε να ξεφύγει από τον κλοιό και να καταφύγει στο δάσος του Κοτζά-ορμάν. Στο μεταξύ οι βουλγαρικές δυνάμεις εγκαταστάθηκαν στο βουνό με αποτέλεσμα οι αντάρτες που είχαν εγκλωβιστεί σε αυτό να μην έχουν πρόσβαση ούτε στο νερό. Το δεύτερο τάγμα και η διοίκηση του Συντάγματος χωρισμένο σε μικρές ομάδες επεχείρησε να περάσει από το Τσάλ-νταγ στο Παγγαίο μέσα από την πεδιάδα των Φιλιππων όπου έπεσε σε διαδοχικές ενέδρες. Ο υπασπιστής του Συντάγματος, έφεδρος ανθυπολοχαγός Στέργιος Βαλιούλης περιγράφει στο επίσημο ημερολόγιο της μονάδας του την απελπιστική θέση στην οποία βρέθηκε αυτός και άλλοι εννιά σύντροφοί του στις 21 Αυγούστου όταν βρέθηκαν αποκομμένοι και νηστικοί στην αφιλόξενη πεδιάδα. Σίγουρος ότι θα τους εντοπίσουν και θα τους εκτελέσουν, τελειώνει την καταγραφή

εκείνης της ημέρας στο ημερολόγιο γράφοντας: «Ζήτω η Ελλάδα μας, ζήτω το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, ζήτω ο ελληνικός λαός και η Λαϊκή Δημοκρατία» ενώ την επομένη σημειώνει: «είμαστε βέβαιοι πως δεν πρόκειται να γλιτώσουμε στο τέλος αλλά εφόσον ζούμε ελπίζουμε». Τελικά, η μικρή ομάδα του Βαλιούλη καθώς και τα περισσότερα τμήματα του δευτέρου τάγματος και του λόχου διοικήσεως έφτασαν ασφαλείς στο Παγγαίο. Οι αντάρτες ήταν σε κακή κατάσταση από τις στερήσεις και ορισμένοι είχαν πάθει τύφλωση από την αβιταμίνωση τώσων ημερών. Στη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του Αυγούστου σκοτώθηκαν 14 αντάρτες, ανάμεσά τους κι ο αξιωματικός Επαμεινώνδας Σαριδάκης (Ψηλορείτης) που έπεσε σε ενέδρα στο Τσάλ-νταγ στις 14 Αυγούστου και ο ιερέας του Συντάγματος Παντελής Σαρατσιδής (Παπαφλέσσας) που σκοτώθηκε πολεμώντας στις 21 του ίδιου μήνα ενώ η ομάδα του επιχειρούσε να διασπάσει τον κλοιό και να περάσει προς το Παγγαίο. Να σημειωθεί ότι ο Στέργιος Βαλιούλης, που ήταν ένας δημιουργικός πνευματικός άνθρωπος, πέθανε από καρδιακή προσβολή στη διάρκεια συνέντευξής του για την Εθνική Αντίσταση σε τηλεοπτικό συνεργείο της ΕΡΤ το 1986.

Οι Εθνικές Ανταρτικές Ομάδες αποτελούνταν κυρίως από τουρ-

Από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ, πολλοί ήταν γηγενείς από το Παγγαίο, τις επαρχίες Σερρών, Σιντικής και Βισαλτίας, τη Χωριστή και την Προσοτσάνη Δράμας, οι περισσότεροι, όμως, ήταν πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη, τον Ανατολικό Πόντο και τον Καύκασο. Οι ΕΑΟ, πάλι, αποτελούνταν κυρίως από τουρκόφωνους Πόντιους. Με τους εθνικιστές συντάχθηκαν και οι οπαδοί του Λαϊκού Κόμματος γηγενείς Μακεδόνες (περίπτωση Νικήσιανης Καβάλας, Βώλακα και Παγονερίου Δράμας), και –μικρή πάντως– μερίδα Μικρασιατών και Θρακιωτών προσφύγων.

Οι αντάρτες στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία αγρότες. Άλλωστε αυτοί αποτελούσαν το 60% του πληθυσμού και μόνο το 23% κατοικούσε προπολεμικά στις πόλεις. Εξάλλου ελάχιστοι κάτοικοι των πόλεων αποφάσιζαν να ακολουθήσουν τη σκληρή ζωή του ανταρτικού αγώνα. Ακόμη και οι καπνεργάτες που αποτελούσαν τη μαζική βάση του ΚΚΕ στα αστικά κέντρα της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, στην πλειοψηφία τους παρέμειναν στις πόλεις και ενίσχυσαν τις πολιτικές οργανώσεις του ΕΑΜ. Και εάν στον ΕΛΑΣ στρατεύθηκαν

και ορισμένοι δάσκαλοι, γιατροί, έμποροι, ακόμη και ένας ιερέας καθώς και πολλοί μόνιμοι ή έφεδροι αξιωματικοί, οι ΕΑΟ αποτελούνταν αποκλειστικά από αγράμματους αγρότες που τους καθοδηγούσαν οπλαρχηγοί οι οποίοι είτε ήταν πρώην αντάρτες του Πόντου, είτε αποτελούσαν άτομα με επιρροή στα πλαίσια της κοινότητας, είτε τέλος αναδείχθηκαν μέσα από την δράση τους στο ανταρτικό κίνημα.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου οι κύριες δυνάμεις των ΕΑΟ βρέθηκαν στα βουνά βόρεια της Δράμας ενώ ο ΕΛΑΣ απελευθέρωνε τις πόλεις ερχόμενος σε συμφωνία με τις επαναστατικές επιτροπές του Πατριωτικού Μετώπου που είχε καταλάβει την εξουσία στη Βουλγαρία με τις ευλογίες του Σοβιετικού στρατάρχη Τολμπούκιν που είχε εισβάλει στη χώρα. Στην περιοχή των Σερρών μάλιστα στην παράδοση της εξουσίας στο ΕΑΜ συνέβαλε και η παρουσία Βουλγάρων παρτιζάνων που το προηγούμενο διάστημα είχαν συμμετάσχει σε επιχειρήσεις του ΕΛΑΣ εναντίον βουλγαρικών φρουρών σε χωριά του νομού. Μόνο στη Δράμα παρέμεινε η κατάσταση συγκεχυμένη καθώς ήταν η έδρα του Βούλγαρου στρατηγού Σιράκωφ ο οποίος στεκόταν τουλάχιστον επιφυλακτικά απέναντι στην πολιτειακή αλλαγή στη Βουλγαρία. Έτσι, στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1944 ο Φωσπρίδης με τον Μίλερ επεχείρησαν να αποκλείσουν τον ΕΛΑΣ από τη Δράμα ερχόμενοι σε συμφωνία με τον Σιράκωφ ενώ άλλα μέλη των ΕΑΟ μαζί με τον Μίλερ πήγαν στη Σόφια για τον ίδιο σκοπό. Ο Σιράκωφ μπορεί να μην τήρησε τελικά τη συμφωνία με τους εθνικιστές, η ύπαρξή της όμως έδωσε στον ΕΛΑΣ την αφορμή που ζητούσε για να επιτεθεί στις ΕΑΟ και να επικρατήσει στο εσωτερικό μέτωπο εν όψει της απελευθέρωσης. Στις εμφύλιες συγκρούσεις του φθινοπώρου ο ΕΛΑΣ είχε την υποστήριξη του βουλγαρικού στρατού, ο οποίος τον ενίσχυσε σε πολεμικό υλικό, κυρίως πυροβόλα, ενώ του παρέδωσε αιχμαλώτους μέλη της Πανελληνίας Απελευθερωτικής Οργάνωσης (ΠΑΟ) και του Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (ΕΔΕΣ) Μακεδονίας που επιχειρούσαν να περάσουν το Στρυμόνα για να ενωθούν με τις ΕΑΟ οι περισσότεροι από τους οποίους εκτελέστηκαν. Από την άλλη μεριά ο ΕΛΑΣ έστειλε στο εκτελεστικό απόσπασμα, μικρό πάντως, αριθμό βούλγαρων εγκληματιών πολέμου.

Έως τον Δεκέμβριο 1944, το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ κατόρθωσε να επιβληθεί σε όλες τις κατοικημένες περιοχές και μόνο μικρές δυνάμεις των διαλυμένων εθνικιστών ανταρτών προσπαθούσαν να επιβιώσουν στα ορεινά της Δράμας και της Ξάνθης. Αρχίζει έτσι

Ο Γεώργιος Παπανδρέου, ως επικεφαλής της ελληνικής

η σύντομη περίοδος της λεγόμενης Εαμοκρατίας που έληξε με την εφαρμογή της συνθήκης της Βάρκιζας.

Στο μεταξύ το διπλωματικό παρασκήνιο για το ζήτημα της αποχώρησης του βουλγαρικού στρατού από την ελληνική Μακεδονία και Θράκη παρέμεινε για καιρό ενεργό καθώς η συμμαχική πλέον κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου έκανε ό,τι μπορούσε για να παρατείνει την παρουσία των δυνάμεών της στην περιοχή διαπραγματευόμενη τη διατήρηση κάποιας μορφής εξόδου στο Αιγαίο. Από τη μεριά της, η ελληνική κυβέρνηση με επικεφαλής τον Γεώργιο Παπανδρέου κινητοποιήθηκε προς κάθε κατεύθυνση έτσι ώστε ο βουλγαρικός στρατός να απομακρυνθεί το συντομότερο δυνατό από το ελληνικό έδαφος. Από την πλευρά των συμμάχων, οι Σοβιετικοί συμπεριέλαβαν στους όρους για την τελική σύναψη ανακωχής με τη Βουλγαρία την υποχρέωση της τελευταίας να εκκενώσει τα ξένα εδάφη που κατείχε. Οι Βρετανοί υποστήριζαν θερμά το ελληνικό αίτημα, που άλλωστε δεν τους κόστιζε τίποτα, στη διάρκεια του πολέμου ωστόσο είχαν σκεφτεί σοβαρά την πιθανότητα υποστήριξης του βουλγαρικού αιτήματος. Προκειμένου όμως να δυσαρεστήσουν τους χρήσιμους τη δεδομένη στιγμή Έλληνες και στο ζήτημα της Μακεδονίας –αφού ούτως ή άλλως δεν είχαν κρίψει τη διάθεσή τους να τους απογοητεύσουν στο ζήτημα της Κύπρου– την κρίσιμη στιγμή φάνηκαν να πιέζουν τη Βουλγαρία να αποσύρει άμεσα τα στρατεύματά της. Εξάλλου οι γνωστές συμφωνίες της Μόσχας του Οκτωβρίου 1944 επιδίκασαν την Ελλάδα οριστικά στη βρετανική σφαίρα επιρροής και οι Σοβιετικοί δεν είχαν πρόθεση να εμπλακούν στα εσωτερικά της Ελλάδας δυσκολεύοντας τους Βρετανούς. Έτσι, ο βουλγαρικός, συμμαχικός πλέον, στρατός αποχώρησε από τα ελληνικά εδάφη στις 26 Οκτωβρίου 1944 για να λήξει με αυτό τον παράδοξο τρόπο το τραγικό κεφάλαιο της βουλγαρικής κατοχής της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης.

Η γερμανική ζώνη Κατοχής στον Έβρο

Ο νομός Έβρου, παρουσίαζε κατά τη διάρκεια της Κατοχής την εξής ιδιαιτερότητα: ενώ ολόκληρη η Θράκη είχε πρακτικά ενσωματωθεί στη Βουλγαρία και είχε αποκοπεί από τον υπόλοιπο εθνικό κορμό, στο νομό Έβρου είχε δημιουργηθεί κατά μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων μια γερμανοκρατούμενη ζώνη έκτασης 2.800 τετρ. χιλ. με πρωτεύουσα την πόλη Διδυμότειχο, η οποία οριζόταν βόρεια από το Σβίλεγκραντ

Το Διδυμότειχο ήταν η πρωτεύουσα της γερμανοκρατούμενης

στη Βουλγαρία και νότια από την Αλεξανδρούπολη. Η περιοχή αυτή αποτελούσε μία νησίδα ελληνικής διοίκησης με Έλληνα νομάρχη διορισμένο από την κατοχική κυβέρνηση της Αθήνας. Η μικρή έκταση της γερμανοκρατούμενης ζώνης του Έβρου ήταν δυσανάλογη της σημασίας που της απέδιδαν τόσο οι κατοχικές δυνάμεις Γερμανία και Ιταλία όσο και οι δύο ελληνικές κυβερνήσεις, η κατοχική αλλά και η εξόριστη που έδρευε στο Κάιρο. Η τελευταία όχι μόνο παρακολουθούσε αλλά και επενέβαινε στις εξελίξεις στην περιοχή μέσω των υπαλλήλων του Ελληνικού Προξενείου Αδριανουπόλεως και το δίκτυο πρακτόρων που αυτοί είχαν δημιουργήσει στον Έβρο. Το ίδιο ζωνρό ενδιαφέρον επεδείκνυαν έμπρακτα και οι Σύμμαχοι, Αμερικανοί και Βρετανοί, οι μεν πρώτοι με την αποστολή Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής για τη συλλογή πληροφοριών και τη διενέργεια δολιοφθορών, οι δε δεύτεροι με τη χρηματοδότηση και καθοδήγηση των κινήσεων της ελληνικής διπλωματίας στην ανατολική Θράκη. Από την άλλη μεριά, οι ισορροπίες που έπρεπε να κρατηθούν απ' όλες τις πλευρές στην εθνικά ευαίσθητη αυτή περιοχή έτσι ώστε να μην προκληθεί η ουδέτερη στον πόλεμο τουρκική κυβέρνηση από τις κινήσεις των εμπλεκόμενων δυνάμεων, άφηναν μάλλον αδιάφορο τον τοπικό πληθυσμό, ελληνικό στη συντριπτική πλειοψηφία του, που είχε άλλες προτεραιότητες με κυριότερη αυτή της υλικής επιβίωσης. Η κατοχική διοίκηση, όπως ήταν μάλλον αναμενόμενο, αποδείχθηκε ανίκανη να ανακουφίσει τον πληθυσμό από τα άμεσα προβλήματα σίτισης και γενικότερης υποβάθμισης της ζωής του που αντιμετώπιζε καθημερινά. Η δε αδυναμία και ανικανότητά της να τον προστατεύσει από τους κάθε λογής μαυραγορίτες και εκμεταλλευτές, που άλλωστε έβρισκαν ευκολότερα από τους απλούς πολίτες ανοιχτές τις πόρτες της νομαρχίας, καθώς η τελευταία δεν κρατούσε ούτε τα προσχήματα προκειμένου να αποκομίσει οικονομικά οφέλη, δημιούργησαν συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Η αγανάκτηση του πληθυσμού για την οικονομική εξαθλίωση και εκμετάλλευσή του από τους συνήθεις επιτήδειους και για την προδοσία και διαφθορά των διοικούντων μαζί με τη μάλλον συμβολική παρουσία των κατοχικών δυνάμεων (ένας λόχος με 120 άντρες, κυρίως μεγάλης ηλικίας, και 20 Βούλγαροι στρατιωτικοί) αποτελούσαν ιδανικές συνθήκες για τη δημιουργία και ανάπτυξη του κινήματος της Αντίστασης. Άλλωστε, ο τοπικός πληθυσμός δεν φαινόταν να διαθέτει και πολλές επιλογές εκτός εάν προτιμούσε το δρόμο της διαφυγής μέσω Τουρκίας προς τη Μέση Ανατολή. Για

τους λιγότερο τολμηρούς υπήρχε πάντοτε η παρηγοριά που προσέφερε ο λόγος και η αγέρωχη στάση του μητροπολίτη Διδυμοτείχου Ιωακείμ ενώ για τους τολμηρότερους, ή τους περισσότερο απελπισμένους, η παράνομη αντιστασιακή δράση στην οποία καλούσαν οι κομμουνιστές του νομού.

Οι Γερμανοί από τη μεριά τους φρόντισαν να δείξουν από τους πρώτους κιόλας μήνες το πραγματικό πρόσωπο της ναζιστικής τάξης πραγμάτων ερευνώντας σπίτια με το πρόσχημα της ανεύρεσης κρυμμένων όπλων, συλλαμβάνοντας κατοίκους και φυλακίζοντάς τους και με την απλή υπόνοια της απόκρυψης όπλων. Από την άλλη μεριά αρχικά απαγόρευσαν την εξαγωγή τροφίμων προς την υπόλοιπη Ελλάδα, φρόντισαν όμως να επιτάξουν μεγάλο αριθμό ζώων, να συγκεντρώσουν τα τρόφιμα και να τα στείλουν στη Βουλγαρία, τη Γερμανία και την Ιταλία και γενικά να στερήσουν από τους κατοίκους την ίδια τους την παραγωγή αποζημιώνοντας τους με γραπτές αποδείξεις για... μελλοντική καταβολή της αξίας των προϊόντων. Επίσης, επέβαλαν την υποχρεωτική ανά δώρο την εβδομάδα διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας στα γυμνάσια του Διδυμοτείχου και του Σουφλίου. Βέβαια, οι πρακτικοί και μεθοδικοί Γερμανοί ασχολήθηκαν και με τη βελτίωση και συμπλήρωση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου της περιοχής και με την κατασκευή οχυρωματικών έργων αξιοποιώντας τις περισσότερες φορές την «εθελοντική εργασία» των κατοίκων αλλά και αιχμαλώτων πολέμου, κυρίως Σέρβων. Το καλοκαίρι του 1941 συνέρευσαν στην περιοχή χιλιάδες πρόσφυγες από τις βουλγαροκρατούμενες περιοχές, γεγονός που προκάλεσε όξυνση των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων με κυριότερα αυτά του επισιτισμού και της ανεργίας αν σκεφτεί κανείς ότι οι 125.000 κάτοικοι έφτασαν σε λίγους μήνες τους 150.000 περίπου. Τελικά οι Γερμανοί απαγόρευσαν αυστηρά την είσοδο στην περιοχή σε όποιον δεν καταγόταν απ' εκεί και οι Βούλγαροι φρουροί των διαβάσεων από τη μία στην άλλη κατοχική ζώνη είχαν διαταγή να πυροβολούν χωρίς προειδοποίηση όποιον δοκίμαζε να περάσει. Έτσι η απομόνωση του Έβρου έγινε ακόμη μεγαλύτερη. Είναι χαρακτηριστικό ότι η εξαρτώμενη από την κατοχική κυβέρνηση της Αθήνας νομαρχία Έβρου στερούνταν κάθε μέσου επικοινωνίας με την εξαίρεση του έκτακτου ταχυδρομείου.

Η δημιουργία του ανταρτικού κινήματος στον Έβρο

Η δημιουργία των πρώτων ένοπλων αντιστασιακών ομάδων στη γερμανοκρατούμενη

περιοχή του Έβρου οφείλεται στη δραστηριοποίηση των κομμουνιστικών πυρήνων στο νομό. Το ΚΚΕ στον Έβρο δρούσε ανεξάρτητα καθώς ήταν αποκομμένο από την κεντρική καθοδήγηση ήδη από την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας, όπως άλλωστε και το Μακεδονικό Γραφείο. Παρ' όλα αυτά οι οργανώσεις υπήρχαν και λειτουργούσαν και στην Αλεξανδρούπολη και στις πόλεις της γερμανοκρατούμενης ζώνης, Διδυμότειχο και Σουφλί. Οι οργανώσεις αυτές φαίνεται πως ήταν και μεταξύ τους ασύνδετες καθώς υπάρχουν πληροφορίες για διάφορες ασυντόνιστες μεταξύ τους απόπειρες οργάνωσης της Αντίστασης.

Τον Οκτώβριο του 1941 εμφανίζεται στις τοπικές οργανώσεις του Έβρου ο Αριστοφάνης Δαλγαράνης (Αρης) από τον Λαγκαδά, καθοδηγητής προπολεμικά στον Έβρο και την Ξάνθη, και αναλαμβάνει γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής του ΚΚΕ νομού Έβρου. Οι κομμουνιστές στον Έβρο τον δέχτηκαν με μεγάλη επιφύλαξη που διατήρησαν τουλάχιστον μέχρι τη σύλληψη και εκτέλεσή του από τους Γερμανούς στις αρχές

Οι Γερμανοί από τους πρώτους μήνες της δημιουργίας της

Κομμουνιστές του Έβρου από την πρώτη μέρα της Κατοχής στην Αντίσταση

Χαρακτηριστική περίπτωση αυθόρμητης αντιστασιακής δράσης από την πλευρά των κομμουνιστών του Έβρου αποτελεί αυτή της περιφέρειας Διδυμοτείχου και συγκεκριμένα των χωριών Πύθιο και Πετράδες όπου δρούσαν οι κομμουνιστές Πασχάλης Μπούρας και Γιώργος Δρατζίδης οι οποίοι την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας όχι μόνο είχαν καταφέρει να αποφύγουν τη σύλληψη αλλά και είχαν κατορθώσει να δημιουργήσουν παράνομη οργάνωση νεολαίας. Μετά την κατάρρευση του μετώπου και την εγκατάλειψη της περιοχής από τις πολιτικές και στρατιωτικές αρχές, οι Μπούρας και Δρατζίδης ανέλαβαν οι ίδιοι πρόεδροι των κοινοτήτων στο Πύθιο και τους Πετράδες. Μετά από έναν μήνα περίπου οι γερμανικές Αρχές τους συνέλαβαν και τον μεν Μπούρα τον εκτέλεσαν τον δε Δρατζίδα τελικά τον αποφυλάκισαν μετά από παρέμβαση των συγχωριανών του. Το γεγονός ότι η δράση των δύο κομμουνιστών δεν είχε ατομικό χαρακτήρα αλλά σπριζόταν από τους χωρικούς φαίνεται από το γεγονός ότι στην περιοχή αυτή δημιουργήθηκε ο πρώτος πυρήνας της ένοπλης αντίστασης στον νομό Έβρου.

του 1943. Η αρχική επιφύλαξη των κομμουνιστών απέναντι στον Άρη μεταβλήθηκε σιγά-σιγά σε ανοιχτή αμφισβήτηση με αποτέλεσμα η ΠΕ του ΚΚΕ Έβρου να οδηγηθεί σε διάσπαση, γεγονός που δεν πέρασε απαρατήρητο από τη δραστήρια Βουλγαρική Ασφάλεια. Η ομάδα των οπαδών του Άρη επέμενε στη λογική του ανταρτικού αγώνα, των δολιοφθορών και των επιλεκτικών εκτελέσεων συνεργατών του κατοχικού καθεστώτος ενώ η άλλη πλευρά αμφισβητώντας ανοιχτά την κομματική ιδιότητα και τη «νομιμότητα» των ενεργειών του Άρη υποστήριζε ότι προτεραιότητα για τον Έβρο ήταν η αποκατάσταση της επαφής με την κομματική καθοδήγηση και η ένταξη των προσπαθειών σε μία γενικότερη πολιτική. Η αποκατάσταση της επικοινωνίας αποδείχθηκε όμως ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση. Στις αρχές του 1942 ο Σουφλιώτης Γιώργος Παρθένης, ταξίδεψε στην Αθήνα, ήρθε σε επαφή με το ανασυγκροτημένο ΚΚΕ, απ' όπου προμηθεύτηκε υλικό αλλά όταν επέστρεψε συνελήφθη στην Αλεξανδρούπολη από τη βουλγαρική αστυνομία. Έτσι, ο γερμανοκρατούμενος Έβρος συνέχισε να μένει χωρίς επαφή με την καθοδήγηση για αρκετούς μήνες ακόμη.

Η δράση της ανταρτικής ομάδας του Άρη περιελάμβανε την έκδοση και διανομή εντύπων που καλούσαν τον πληθυσμό σε αντίσταση, την εκτέλεση του Έλληνα νομάρχη Έβρου, Ιωάννη Φραγκούλη, του Δημάρχου Σουφλίου Νάνου, ενός αγροφύλακα και 4 πολιτών, την απόπειρα δολοφονίας του Βούλγαρου συνδέσμου με τις γερμανικές Αρχές αξιωματικού Ντόντσεφ και αρκετές δολιοφθορές. Σε ό,τι αφορά στον νομάρχη είχε κατορθώσει στη διάρκεια της θητείας του να γίνει μισπτός στον λαό του Έβρου καθώς ο πρώην επιθεωρητής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με σπουδές στη Γερμανία, Φραγκούλης, συνεργαζόταν ανοιχτά με μαυραγορίτες ενώ από διοικητική άποψη το μόνο που του απασχόλησε σοβαρά ήταν η οργάνωση της χωροφυλακής. Η δράση της ανταρτοομάδας προκάλεσε ακρίβες την αντίδραση της χωροφυλακής, μέλη της οποίας είχαν επαφή με το Προξενείο Αδριανουπόλεως αλλά και με κομμουνιστές του Έβρου που διαφωνούσαν με τη «γραμμή» του Άρη. Στην πρώτη «επαφή» μεταξύ ανταρτών και χωροφυλακής τον Δεκέμβριο του 1942, σύμφωνα με τη σχετική αναφορά της χωροφυλακής, σκοτώθηκαν τρεις αντάρτες ενώ σύμφωνα με αναφορά πράκτορα του Προξενείου, σκοτώθηκε και η νοικοκυρά που έκρυβε τους αντάρτες και πυρπολήθηκε το σπίτι της μαζί με άλλα γειτονικά. Η παλιά «βεντέτα» μεταξύ χωροφυλακής και κομμουνιστών συνεχίστηκε, όπως ήταν ίσως αναμενόμενο, σ' όλη τη διάρκεια της

Κατοχής. Οι αντάρτες καλούσαν τους χωροφύλακες να παραιτηθούν ή και να ενωθούν μαζί τους διαφορετικά θα τους αντιμετώπιζαν ως εχθρική δύναμη. Ήδη έως τα τέλη Ιανουαρίου του 1943 αναφέρονται 4 χωροφύλακες νεκροί από τα πυρά των ανταρτών και πολλοί ήταν αυτοί που έκαναν αιτήσεις για απόταξη που όμως απορρίφθηκαν. Γενικά όμως η ανταρτική δράση είχε υψηλότερο κόστος για τους αντάρτες καθώς στη μεν απόπειρα δολοφονίας του Ντόντσεφ τραυματίστηκε για να υποκύψει αργότερα ο υπαρχηγός Γιώργος Δρατζίδης, στη δε διάρκεια δολιοφθοράς στις τηλεφωνικές γραμμές ορισμένοι από τους συλληφθέντες ως ύποπτοι εκτελέστηκαν επί τόπου.

Η περίοδος της ηγεσίας του Οδυσσέα

Μετά τη σύλληψη και εκτέλεση του Άρη από τους Γερμανούς, πιθανότατα τον Μάρτιο του 1943, ανέλαβε την καθοδήγηση στον Έβρο ο περιβόητος Οδυσσέας, Γιάννης ή Λευτέρης Γαλιάδης, πρώην καθοδηγητής στην Ίαθνη, ο οποίος αμφισβητήθηκε τόσο εν ζωή όσο και μετά την εκτέλεσή του από τους ίδιους του τους συντρόφους στις 27 Φεβρουαρίου 1944.

Ο Οδυσσέας διακήρυξε πως στο υπό ίδρυση *EAM* Έβρου το οποίο χαρακτήριζε «πατριωτική οργάνωση» έχουν θέση όλοι οι πατριώτες, ακόμη και οι μεταξικοί. Μάλιστα, όταν ιδρύθηκε το *EAM* στον Έβρο, στις αρχές Ιουνίου 1943, α΄ γραμματέας της επταμελούς Κεντρικής του Επιτροπής ορίστηκε ο συνεργάτης του Προξενείου Αδριανουπόλεως ταγματάρχης Γεώργιος Σταθάτος. Στην Επιτροπή συμμετείχαν και άλλοι άνθρωποι του προξενείου όπως και από το *ΚΚΕ* Έβρου, ανάμεσά τους ο ίδιος ο Οδυσσέας κι ο έφεδρος ανθυπίαρχος Σαράντης Δρατζίδης (Ανδρούτσος).

Το αμέσως επόμενο διάστημα ωστόσο σημειώθηκαν συγκρούσεις ανταρτών και μονάδων της χωροφυλακής. Στις 28.6.1943 έλαβε χώρα συμπλοκή μεταξύ ανταρτών και αποσπάσματος χωροφυλακής στα Λάβαρα κατά την οποία σκοτώθηκαν ο αποσπασματάρχης κι ένας χωροφύλακας. Έναν μήνα μετά ο *ΕΛΑΣ* επιτέθηκε εναντίον του σταθμού χωροφυλακής Τυχίου και αφόπλισε τους 7 χωροφύλακες που τον επάνδρωναν. Χωροφύλακες που είχαν επαφή με το προξενείο και άλλοι έμμισθοι πληροφοριοδότες του κατήγγειλαν τη δράση της ομάδας του Οδυσσέα στο προξενείο και οι σχέσεις των δύο πλευρών οδηγούνταν σε ανοιχτή ρήξη μέσα από έναν ακήρυχτο εμφύλιο πόλεμο όπου κι εδώ το κεντρικό ζήτημα ήταν αυτό της πολιτικής και ιδεολογικής ηγεμονίας.

Η δράση του Οδυσσέα χαρακτηρίζεται απ' όλες τις πλευρές τρομοκρατική. Σύμφωνα με τους μετριοπαθέστερους υπολογισμούς φέρεται υπεύθυνος για τουλάχιστον 400 θανάτους, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν συνεργάτες του εχθρού, μαυραγορίτες και άλλοι «εκμεταλλευτές του λαού» δηλαδή άνθρωποι που γνώριζαν τρόπους για να επωφεληθούν και να πλουτίσουν από τις ειδικές καταστάσεις της εποχής. Πολλοί ήταν επίσης εκείνοι που εκτελέστηκαν λόγω πολιτικών αλλά και προσωπικών διαφορών. Γενικά ο Οδυσσέας φαίνεται πως έδινε με ευκολία τη διαταγή εκτέλεσης την οποία ανελάμβανε ειδικά συγκροτημένο «τάγμα θανάτου» με επικεφαλής τον Βαΐτση Καραπαναγιώτη (Τηλέμαχο) από το Πύθιο.

Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν πολλές σύγχρονες με τα γεγονότα, θετικές γνώμες για

Τα οικονομικά μέτρα του ΕΛΑΣ στον Έβρο

Ο ΕΛΑΣ εφάρμοζε με μεγάλη συνέπεια, αλλά και αυστηρότητα, πολιτική ελέγχου των τιμών και πάταξης της μαύρης αγοράς τοικοκολλώντας καταλόγους τιμών και καταδικάζοντας σε θάνατο τους μαυραγορίτες. Το προξενείο Αδριανουπόλεως, αναγνώριζε με την επιτυχία της επιβολής διατιμήσεων στα προϊόντα κατηγορούσε όμως τους αντάρτες ότι εξαιτίας αυτού οι έμποροι προτιμούσαν να κρύβουν τα προϊόντα τους δικαιολογώντας έτσι κατά μια έννοια τη μαύρη αγορά. Από την άλλη μεριά το προξενείο αντιτιθόταν στην αποστολή ανθρωπιστικής βοήθειας στον χειμαζόμενο λαό του Έβρου ενώ αρνήθηκε ακόμη και την παροχή βοήθειας σε γυναικόπαιδα που είχαν καταφύγει τον χειμώνα του 1944 στα βουνά για να διαφύγουν από τους Γερμανούς. Οι αντάρτες του Έβρου δεν περιοριζόνταν μόνο στον έλεγχο των τιμών και στην αντιμετώπιση των εκμεταλλευτών του λαού. Αντιμέτωπον αποτελεσματικά και τη ληστεία και ιδιαίτερα τη ζωοκλοπή καθώς η μεν ελληνική χωροφυλακή δεν είχε τις δυνάμεις για κάτι τέτοιο, οι δε Γερμανοί αδιαφορούσαν. Όλα αυτά τα μέτρα ανακούφιζαν τον πληθυσμό και πύκνωναν τις γραμμές των μελών και των υποστηρικτών της αντίστασης. Από την άλλη μεριά το κόστος συντήρησης των ανταρτών του ΕΛΑΣ δεν ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικό για τους χωρικούς τόσο λόγω του μικρού σχετικά αριθμού των πρώτων, όσο κυρίως λόγω του αυστηρά ελεγχόμενου και δίκαιου τρόπου με τον οποίο γίνονταν η παρακράτηση του περισσεύματος της παραγωγής για τις ανάγκες τους.

τον Οδυσσέα. Μάλιστα είχε κατορθώσει να κερδίσει την εμπιστοσύνη και εκτίμηση τόσο του Σταθάτου, που καταγόταν από την περιοχή της Ν. Ορεστιάδας, όσο και του Ελληνοαμερικανού συνδέσμου αξιωματικού, Αλέκου Γεωργιάδη. Θετική γνώμη γι' αυτόν, παρά την καταδίκη και εκτέλεσή του από το ΚΚΕ, διατηρούν ακόμη και σήμερα οι τότε νέοι καθώς και οι φιλικά προκείμενοι προς την αριστερά. Η υποστήριξη του λαού προς τους αντάρτες, ήταν άλλωστε δεδομένη η οποία οφειλόταν στην ανταπόκρισή του στα οικονομικά μέτρα του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ Έβρου που καταπολεμούσαν αποτελεσματικά τη μαύρη αγορά, τη ληστεία καθώς και τις τεχνητές αυξήσεις τιμών.

Η οικονομική διάσταση της τρομοκρατίας στον Έβρο αποτελούσε τη μία της πλευρά. Καθώς όμως περνούσε ο χρόνος και γινόταν αντιληπτή η πορεία του πολέμου, τα πολιτικά και ιδεολογικά κριτήρια, σχετιζόμενα με την διεκδίκηση της εξουσίας, ενισχύονταν. Στο διάστημα Δεκεμβρίου 1943 - Φεβρουαρίου 1944 «ο Οδυσσέας τρομοκρατούσε και εκτελούσε όσους θεωρούσε αγγλόφιλους ή απλώς αντίθετους», όπως γράφει ο Γεωργιάδης, ανάμεσά τους και τον ίδιο τον Σταθάτο (21 Δεκεμβρίου) και 10 συντρόφους τους. Η κίνηση αυτή, εξηγείται ίσως από την αλληλογραφία του προξενείου, που αποκαλύπτει ότι ο Σταθάτος, εκτός από την θέση του στο ΕΑΜ και την σχεδιαζόμενη ανάδειξή του σε επικεφαλής του ΕΛΑΣ στην περιοχή, εργαζόταν ταυτόχρονα για τη δημιουργία ανταρτικών ομάδων ανεξάρτητων και ανταγωνιστικών προς τον ΕΛΑΣ που θα είχαν την υποστήριξη του προξενείου και των Βρετανών. Την ίδια τύχη με τον Σταθάτο είχε και ομάδα με επικεφαλής κάποιον Πορτοκαλίδη που είχε συσταθεί στα βόρεια του νομού. Τελικά, οι προσπάθειες του προξενείου και των Βρετανών δεν καρποφόρησαν όχι τόσο εξαιτίας της επιθετικότητας του ΕΛΑΣ, που άλλωστε στη διάρκεια του 1943 ήταν μάλλον αδύναμος, όσο εξαιτίας της έλλειψης στήριξης από τον τοπικό πληθυσμό. Οι ομάδες που επεχείρησε να συστήσει το προξενείο διαλύθηκαν παρά την υπερεπάρκεια των μέσων που διέθεταν ενώ ο ΕΛΑΣ έχοντας την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού κατάφερε να παραμείνει στο βουνό. Κι αν ο Σταθάτος είχε προσωπικά την ειλικρινή διάθεση να εργαστεί για την «ενότητα του αγώνα», οι ανώτεροί του δεν είχαν κανένα δισταγμό ως προς το ποια θα έπρεπε να είναι η αντιμετώπιση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και στην περίπτωση του Έβρου.

Από τον Οδυσσέα στον Αθηνόδωρο και την Απελευθέρωση

Η ηγεσία του Οδυσσέα έληξε, όπως ήδη αναφέραμε, με τη σύλληψη και εκτέλεσή του από τους ίδιους του τους συντρόφους. Πρωταγωνιστής στην εξέλιξη αυτή ήταν ο Αθηνόδωρος Κατσαβουνίδης από τη Βιζύη της Ανατολικής Θράκης κάτοικος Φερών, που στάλθηκε τον Φεβρουάριο του 1944 από το Μακεδονικό Γραφείο του ΚΚΕ για να αντικαταστήσει τον Οδυσσέα όταν η δράση του τελευταίου τον έφερε σε σύγκρουση με τους συντρόφους του. Οι τελευταίοι είχαν συνεννοηθεί κρυφά μεταξύ τους και πέτυχαν την πολυπόθητη επαφή με την κομματική καθοδήγηση συνωμοτώντας ανοιχτά σε βάρος του αρχηγού τους. Το ανταρτοδικείο που συνέστησε ο Αθηνόδωρος εξανάγκασε σε αυτοκριτική τον Οδυσσέα και τον καταδίκασε σε θάνατο σε μία δίκη την οποία παρακολούθησαν χιλιάδες κάτοικοι της Λευκίμης, και της γύρω περιοχής. Λέγεται ότι ο Ερυθριάδης, ως γραμματέας του Γραφείου Περιοχής Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΚΚΕ, είχε στείλει διαταγή ματαίωσης της εκτέλεσης του Οδυσσέα αλλά το γραπτό του μήνυμα έφτασε πολύ αργά. Πολλά σημεία χρειάζονται ακόμα διευκρινίσεις στην υπόθεση.

Έτσι με την άφιξη του Αθηνόδωρου και του διαδόχου του, από τον Μάιο του 1944, Νίκου Κανακαρίδη (Λάμπρος), ο ΕΛΑΣ στον Έβρο τίθεται οριστικά πλέον υπό την κεντρική καθοδήγηση του ΚΚΕ και στο εξής ευθυγραμμίζεται με τις επιλογές του. Ο Αθηνόδωρος διατήρησε και διεύρυνε τους θεσμούς εναλλακτικής οικονομίας που είχε εφαρμόσει δια πυρός και σιδήρου ο Οδυσσέας ενώ στο στρατιωτικό τομέα ίδρύσε το 81ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ με 500 μόνιμα και 1000 περίπου εφεδρικά μέλη. Παράλληλα ανάκτησε την εμπιστοσύνη του αμερικανού συνδέσμου Αλέκου Γεωργιάδη και πέτυχε την ενίσχυση του τμήματός του με όπλα και πυρομαχικά. Μάλιστα, στις 30 Μαΐου πραγματοποιήθηκε η ανατίναξη δύο σιδηροδρομικών γεφυρών, των Δικαίων και του Λουτρού, στόχοι που αποτελούσαν τον κύριο σκοπό, μαζί με τη συλλογή πληροφοριών, της αποστολής του Γεωργιάδη.

Κι ενώ αρχικά η δράση του αναδιοργανωμένου ΕΛΑΣ το καλοκαίρι του 1944 αμφισβητήθηκε, ιδιαίτερα μετά την εκτέλεση οκτώ κατοίκων του Σουφλίου ως αντίποινα για τον θάνατο ενός Γερμανού στρατιώτη, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1944 ο ΕΛΑΣ εγκατέλειψε την τακτική των περιορισμένης εμβέλειας χτυπημάτων και πραγματοποίησε σειρά

μαζικών σε βάρος των δυνάμεων Κατοχής. Οι τελευταίες είχαν στο μεταξύ ενισχυθεί σε άντρες και σε οπλισμό με τεθωρακισμένα και ένα τάγμα πυροβολικού. Ο στόχος των επιχειρήσεων ήταν η απελευθέρωση της γερμανοκρατούμενης ζώνης του Έβρου. Έτσι, στις αρχές Ιουλίου ο ΕΛΑΣ επιτέθηκε ενάντια σε βουλγαρικά φυλάκια στα σύνορα στα αιχμαλωτιζόμενα τη φρουρά τους και υπαρπάζοντας το στρατιωτικό υλικό.

Στις 28 Αυγούστου απελευθερώθηκε αναίμακτα η πόλη των Φερών όταν η γερμανική φρουρά δέχθηκε να παραδοθεί στον ΕΛΑΣ ενώ το ΕΑΜ είχε οργανώσει παλλαϊκή διαδήλωση στην πόλη. Αντίθετα, στο Διδυμότειχο η γερμανική φρουρά αντιστάθηκε με αποτέλεσμα να ξεσπάσει σκληρή μάχη που διήρκεσε το βράδυ της 28ης Αυγούστου και ολόκληρη την επομένη. Τελικά οι Γερμανοί διέφυγαν προς την Τουρκία και ο ΕΛΑΣ κατέλαβε την πόλη. Η επιτυχία αυτή στοίχισε στον ΕΛΑΣ πέντε νεκρούς και πολλούς τραυματίες ανέβασε όμως το ηθικό του καθώς και την επιρροή του στον πληθυσμό.

Απέμεινε έτσι η φρουρά του Σουφλίου που ήταν ισχυρότερη και σε άντρες και σε πολεμικό υλικό και την πολιορκούσαν δυνάμεις του ΕΛΑΣ που είχαν αποκόψει τις επικοινωνίες και εξουδετερώσει τα γύρω γερμανικά φυλάκια. Και στην περίπτωση αυτή κινητοποιήθηκαν οι κάτοικοι οι οποίοι βγήκαν στους δρόμους για να διαδηλώσουν κατά της Κατοχής. Επακολούθησε μάχη η οποία διήρκεσε από τις 28 Αυγούστου μέχρι την 1η Σεπτεμβρίου όταν η γερμανική φρουρά αποφάσισε να αποχωρήσει όχι τόσο εξαιτίας της πίεσης των ανταρτών όσο κυρίως εξαιτίας του φόβου μήπως βρεθεί αποκομμένη. Μάλιστα σε κάποια στιγμή οι Γερμανοί είχαν επιτύχει την ενίσχυση της φρουράς του Σουφλίου με δυνάμεις που κατέφθασαν από την Αλεξανδρούπολη. Οι νεκροί του ΕΛΑΣ από τις συγκρούσεις στο Σουφλί ήταν έξι αντάρτες και πολίτες ενώ στις απώλειες της άλλης πλευράς προστέθηκαν και δεκάδες αιχμάλωτοι, 285 κατά τον Τερζούδη, οι οποίοι αντιμετωπίστηκαν σύμφωνα πάντα με την ίδια πηγή, με τον καλύτερο τρόπο.

Από τον Ιούλιο του 1944 είχε σχηματιστεί στο πλαίσιο του 81ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ Έβρου λόχος Βουλγάρων παρτιζάνων με την επωνυμία Βασίλ Λέφσκι, ο οποίος αριθμούσε εξήντα περίπου άντρες και πήρε μέρος στη μάχη του Σουφλίου. Η συνεργασία των Ελλήνων ανταρτών του Έβρου με τους Βούλγαρους παρτιζάνους είχε συμφωνηθεί με τους Αμερικανούς συνδέσμους αξιωματικούς παρά τις αντιδράσεις του ελληνικού προξενείου Αδριανουπόλεως.

Η συμμετοχή των κατοίκων στην απελευθέρωση του νομού Έβρου είχε παλλαϊκό χαρα-

Η γερμανική φρουρά του Διδυμοτείου δεν δέχθηκε να

κτήρα. Είναι χαρακτηριστικό ότι με πρόταση της επιτροπής του *EAM* Διδυμοτείχου, ορίστηκε επιτροπή επιφανών κατοίκων με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Ιωακείμ, η οποία ζήτησε από τη γερμανική διοίκηση την αναίμακτη αποχώρησή της και την παράδοσή της στις δυνάμεις του *ΕΛΑΣ* που την είχαν περικυκλώσει. Η γερμανοκρατούμενη ζώνη του Νομού Έβρου απελευθερώθηκε οριστικά στις 4 Σεπτεμβρίου 1944 όταν ο γερμανικός στρατός αποχώρησε από την περιοχή πιεζόμενος συνεχώς από τις δυνάμεις του *ΕΛΑΣ*. Έμεινε έτσι ανοιχτό το έδαφος για την κάλυψη του κενού εξουσίας από τις οργανώσεις του *EAM*. Οι θεσμοί της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης εγκαταστάθηκαν στον Έβρο σε καθεστώς συναίνεσης και σε γενικά ήρεμο κλίμα.